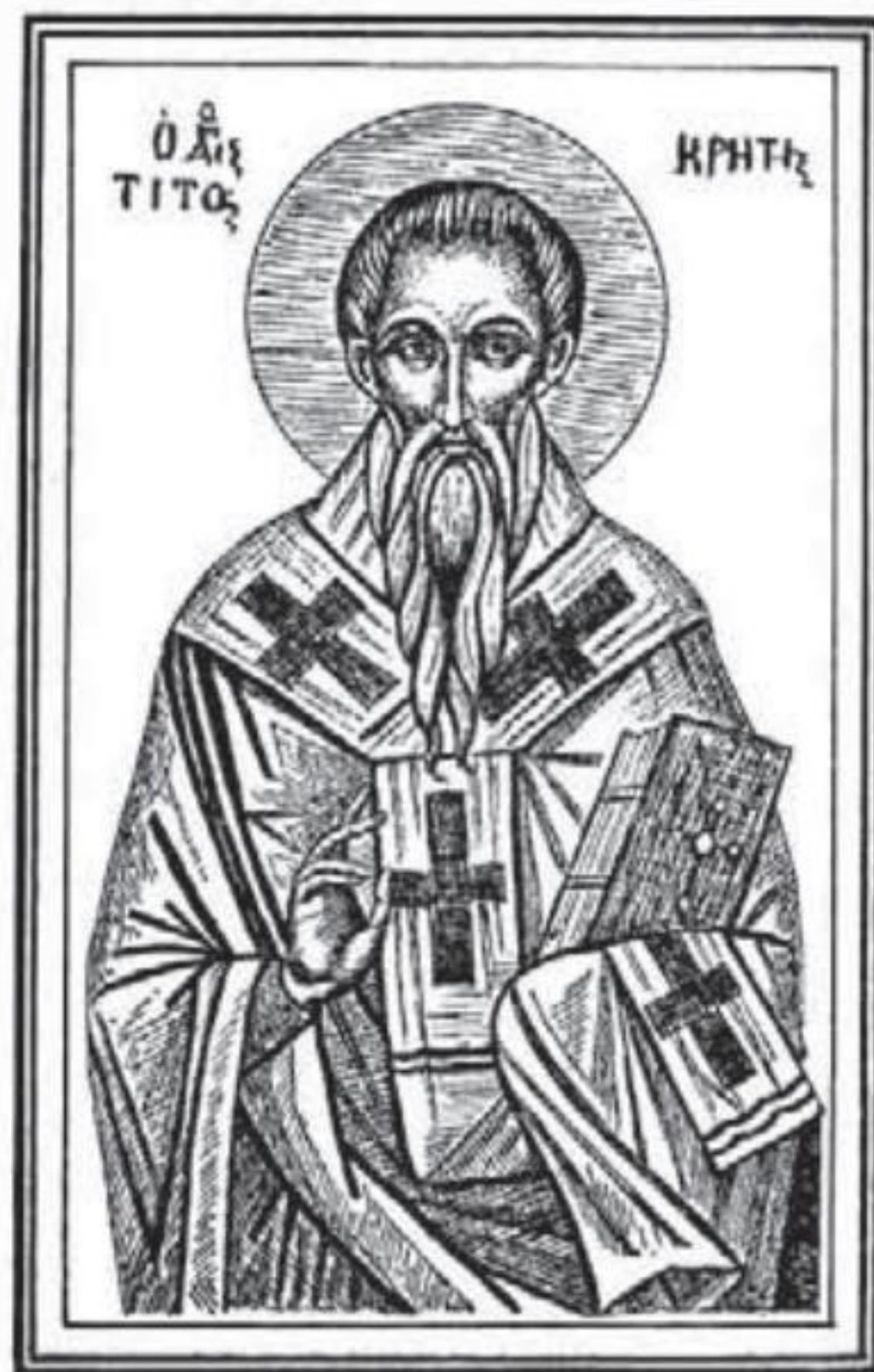


ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΤΙΤΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟ ΔΕΛΤΙΟ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ



ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ', ΤΕΥΧΟΣ 37, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2018



ΕΠΙΣΗΜΟ ΔΕΛΤΙΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ , ΤΕΥΧΟΣ 37, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2018

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Α. Έποπτεύουσα Συνοδική Έπιτροπή:

Σεβ. Αρχιεπίσκοπος Κρήτης κ.κ. Ειρηναῖος

Σεβ. Μητροπολίτης Αρκαλοχωρίου, Καστελλίου καὶ Βιάννου κ. Ανδρέας

Σεβ. Μητροπολίτης Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου κ. Εὐγένιος

Γραμματεὺς: Αρχιμ. Νήφων Βασιλάκης, Δρ. Θ., Κωδικογράφος

Β. Διευθυντής Συντάξεως:

Αρχιμ. Νήφων Βασιλάκης, Κωδικογράφος τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου

Ταχυδρομική Διεύθυνσις:

«ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΤΙΤΟΣ»,

Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης

Ἁγίου Μηνᾶ 25, 712 01 Ἡράκλειο

Τηλ. & FAX: 2810 288658, e-mail: isynodec@otenet.gr

Ἐκτύπωση - Σελιδοποίηση: Γραφικὲς Τέχνες: «ΤΥΠΟΚΡΕΤΑ»



ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ



ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

Όμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου κατά τὴν εὐλογίαν τῶν Θερινῶν Κατασκηνώσεων ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ 13

Όμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου κατά τὴν Λειτουργίαν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας Φανερωμένης Ἀρτάκης Κυζίκου..... 17

Σεπτὸν Πατριαρχικὸν Μήνυμα ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ προσευχῆς ὑπὲρ τῆς Προστασίας τοῦ Φυσικοῦ Περιβάλλοντος 23

Όμιλία (ἀπομαγνητοφωνημένη) τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου κατά τό τεσσαρακονθήμερον μνημόσυνον τοῦ μακαριστοῦ Μητροπολίτου Θεοδωρουπόλεως κυροῦ Γερμανοῦ 27

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΠΙΣΗΜΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Η ΕΚΛΟΓΗ, Η ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΕΝΘΡΟΝΙΣΗ ΤΟΥ ΣΕΒ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΝΕΑΣ ΖΗΛΑΝΔΙΑΣ Κ.Κ. ΜΥΡΩΝΟΣ

Βιογραφικὸν σημείωμα τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Νέας Ζηλανδίας κ. Μύρωνος 33

Ἀνακοινωθέν τῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου 35

Χειροτονία τοῦ Θεοφιλ. Ἐψηφισμένου Μητροπολίτου Νέας Ζηλανδίας κ. Μύρωνος 35

Χρονικὸν τῆς εἰς Ἐπίσκοπον χειροτονίας τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Νέας Ζηλανδίας κ. Μύρωνος 37

Προσφώνησις τῆς Α.Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου
κ.κ. Βαρθολομαίου κατά τήν εἰς Ἐπίσκοπον Χειροτονίαν τοῦ Θεοφ. Ἐψη-
φισμένου Μητροπολίτου Νέας Ζηλανδίας κ. Μύρωνος 39

Χειροτονητήριος Λόγος τοῦ Θεοφ. Ἐψηφισμένου Μητροπολίτου
Νέας Ζηλανδίας κ. Μύρωνος 43

Χρονικόν τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Νέας Ζηλανδίας
κ. Μύρωνος 49

Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Πέτρας καί Χερονήσου κ. Γερασίμου,
Ἐκπροσώπου τῆς Α.Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ.
Βαρθολομαίου κατά τήν ἐνθρόνισιν τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Νέας Ζη-
λανδίας κ. Μύρωνος 51

Ἐνθρονιστήριος Λόγος τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Νέας Ζηλανδίας κ.
Μύρωνος 57

Προσφώνησις Πανοσιολ. Ἀρχιμ. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου κ. Με-
θοδίου Βερνιδάκη, Πρωτοσυγκέλλου τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης..... 65

Η ΣΥΝΑΞΙΣ ΤΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ

Σύναξις τῆς Ἱεραρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 69

Ἀνακοινωθέν περί τῆς συγκλήσεως Συνάξεως τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Σεβ.
Ἱεραρχῶν τοῦ πανσέπτου Οἰκουμενικοῦ Θρόνου 71

Ἐκ τῶν Ὁμιλιῶν τῆς Α.Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρ-
χου κ.κ. Βαρθολομαίου κατά τήν Σύναξιν τῆς Ἱεραρχίας τῶν ἐν ἐνεργείᾳ
Μητροπολιτῶν καί Ἀρχιεπισκόπων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου 73

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ
ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝΤΑ, ΔΕΛΤΙΑ ΤΥΠΟΥ

Ανακοινωθέν 2ας Ιουλίου 2018 τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης	79
Δελτίον Τύπου τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης τῆς 24ης Ιουλίου 2018	79
Ανακοινωθέν τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, Ἑρευνας καί Θρησκευμάτων τῆς 19ης Ιουλίου 2018	81
Ανακοινωθέν τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης τῆς 31ης Ιουλίου 2018	87

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ
ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

Η ΨΑΛΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

2ο Ἱεροψαλτικό Συνέδριο Κρήτης
Χανιά, 2-4 Δεκεμβρίου 2016

Αναλυτικό Πρόγραμμα Συνεδρίου	91
Νικόλαος Γιαννακάκης, Χρονικό τοῦ Συνεδρίου	95
Ἀντώνιος Κουτεντάκης, Ἡ Σημασία τοῦ Κοινωνικοῦ καὶ τῶν Λοιπῶν Ὑμνων τῆς Ἀπολύσεως τῆς Θείας Λειτουργίας	101
Ἰωάννης Γ. Τσερεβελάκης, Ὁρθοδοξία καὶ Λατρεία: Συν - ἱεουργία κλήρου καὶ λαοῦ	111
Δρ Κωνσταντῖνος Β. Ζορμπᾶς, «Ἀπὸ τὸν Λαμπριάτικο Ψάλτη τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη στὸν ψάλλοντα λαὸ τοῦ Νίκου Καζαντζάκη» – Μία ἀπόπειρα ἐπανεύρεσης τοῦ χαμένου λειτουργικοῦ τρόπου..	123

Έμμανουήλ Κ. Δουνδουλάκης, Ὑμνογραφικά πρὸς τιμὴν Κρητῶν Ἀγίων Ἐπισκόπων σέ Σιναϊτικούς Κώδικες. Κριτική θεώρηση, διακειμενική προσέγγιση.	133
Ἀνδρέας Γιακουμάκης, Ἡ συμβολή τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πρέβελη στήν ψαλτική παράδοση τῆς Κρήτης κατά τό 19ο αἰῶνα.	149
Μιχαήλ Στρουμπάκης, Ἀγνωστο “Δύναμις” Γεωργίου τοῦ Κρητός. Μορφολογικές καί αἰσθητικές παρατηρήσεις.	165
Ἰωάννης Καστρινάκης, Τὰ χειρόγραφα Ψαλτικῆς τέχνης τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίας Τριάδος τῶν Τζαγκαρόλων.	181
Νικόλαος Δ. Ταπραντζής, Κεκραγάριον Ἰακώβου, Ἦχος Α' Μεταβυζαντινὴ Ἐξηγητική καί Νέα Μέθοδος. Συγκριτική Μελέτη Πηγῶν, Ἀναλύσεις-Ἐπισημάνσεις.	201
Μάξιμος Καλιακάτσος-Παπακώστας, Ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ Ὑπὸ τό Πρίσμα Ὑπολογιστικῶν Μοντέλων.	219
Ἰωάννης Λιάκος, Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη τῆς Θεσσαλονίκης κατά τὸν κ' αἰῶνα.	233
Κωνσταντῖνος Χαρίλ. Καραγκούνης, Τὸ «ὅλον» καί τὰ «ἐπιμέρους» στήν ψαλτική.	245
Ἀντώνιος Μιχελουδάκης, Τὰ πρόσωπα τῆς ψαλτικῆς στό Ρέθυμνο τοῦ 19ου αἰῶνα.	267
Δημήτριος Λυκ. Κολλίντζας, Ἱερεὺς Φίλιππος Τζαγκαρόλος, ἓνας ἄγνωστος μελοποιὸς τοῦ Μαθηματαρίου.	279
Έμμανουήλ Σουργιαδάκης, Ἀπολαβές καί εἰσοδήματα τῶν πατριαρχικῶν καί ἐνοριακῶν ψαλτῶν στήν Κωνσταντινούπολη κατά τὸν 18ο αἰῶνα.	291
Παναγιώτης Χοβαρδᾶς, Ὁ πρωτοψάλτης Γεώργιος Δάφφας: συμβολὴ στήν ψαλτικὴ παράδοση τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 20οῦ αἰῶνα.	301

Σεβ. Μητροπολίτης Γορτύνης καί Ἀρκαδίας κ. Μακάριος, Ἐκπρόσωπος τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, Ἡ Ψαλτική Τέχνη στή σύγχρονη ἐκκλησιαστική καί κοινωνική πραγματικότητα 325

Γεώργιος Ι. Χατζηθεοδώρου, Ἡ Δοξολογία σέ ἤχο πλ.Α' τοῦ Γερμανοῦ, Ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν καί ἡ ἐξήγησή-καλλωπισμός της, ἀπό τὸν Ἰωάννη Α' ψάλτη Κρήτης. 337

Γρηγόριος Θ. Στάθης, Σωζόμαστε γιατί ψέλνουμε. 353

Ἐμμανουήλ Γιαννόπουλος, Σύνοψη ἐργασιῶν καί συμπεράσματα τοῦ συνεδρίου. 367

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΛΟΓΟΙ-ΜΕΛΕΤΕΣ

Ροδάνθη Ἀνδρουλιδάκη-Πετράκη - Εὐάγγελος Πετράκης, Ἡ Ὄργανωτική Δομή τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Στουδίων μέσα ἀπὸ τοὺς Ἰάμβους τοῦ Ἀγίου Θεοδώρου Στουδίτου 377

Ἀρχιμ. Νήφων Βασιλάκης, Ναοὶ προσκυνηματικοὶ στό ἐνετοκρατούμενο Ἡράκλειο 399

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ

Σύσταση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ἰδρύματος μέ τὴν ἐπωνυμία «Πολιτιστικό - Πνευματικό Κέντρο Ενορίας Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος Κάτω Ασίων» τῆς Ἐνορίας Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος Κάτω Ἀσίων τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης καί ἔγκριση τοῦ Κανονισμοῦ λειτουργίας αὐτοῦ (Φ.Ε.Κ. 4157 Β' 21-9-2018). 413

Τό «ὄλον» καί τὰ «ἐπιμέρους» στήν Ψαλτική

Κωνσταντῖνος Χαρίλ. Καραγκούνης

Ἐπίκ. Καθηγητής Βυζ. Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς τῆς Α.Θ.Α.Α.

Διευθυντής Ψαλτικῆς Τέχνης καὶ Μουσικολογίας Ἀ.Θ.Σ.Β.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ἡ ἀνανέωση, ἀναμόρφωση, ἴσως - ἴσως ἡ ἀποκατάσταση τῆς Ψαλμωδίας ὡς λατρευτικῆς τέχνης, δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ μόνο ἀπὸ τὴ βαθιὰ καὶ εὐρεῖα γνώση τῆς θεωρίας τῆς μουσικῆς, τῆς ἱστορίας ἢ τῆς παλαιογραφίας, ἀλλὰ ἀπαιτεῖ, πρῶτα ἀπ' ὅλα, τὴ μελέτη καὶ τὴν υἰοθέτηση τῶν θεολογικῶν προϋποθέσεων τῆς Ψαλμωδίας, ὅπως αὐτὲς παραδίδονται ἀπὸ τὸν Κυριακό, ἀποστολικὸ καὶ πατερικὸ λόγο. Ἄραγε, ὑπάρχει ἓνα "ὄλον" στήν Ψαλτική καὶ τί εἶναι αὐτό; Ποιὰ εἶναι τὰ ἐπιμέρους στοιχεῖα ποῦ συνθέτουν τὸ "ὄλον" στήν Ψαλμωδία; Πῶς συσχετίζεται ἡ Ψαλμωδία ὡς "ὄλον", μὲ τὴν ἔννοια τοῦ «ὄλου» στήν Ὀρθόδοξο θεολογία;

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Πανοσιολογιώτατοι καὶ αἰδεσιμολογιώτατοι Πατέρες,

ἐλλογιμώτατοι καὶ μουσικολογιώτατοι κ. κ. συνάδελφοι, μέλη τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ συνεδρίου καὶ λοιποὶ ἐλλογιμώτατοι κ. κ. Καθηγητές, ιδίως τῆς ἀδελφοῦ Πατριαρχικῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Κρήτης,

ἀξιότιμοι μουσικώτατοι κ. κ. Πρόεδροι τῶν Ἱεροψαλτικῶν Σωματείων τῆς Κρήτης καὶ μέλη τῶν ΔΣ αὐτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ μέλη τῆς Ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ συνεδρίου,

μουσικολογιώτατοι τιμώμενοι εἰς τὸ παρὸν συνέδριο,

μουσικότατοι καθηγητὲς τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης καὶ λοιποὶ συνάδελφοι ἱεροψάλτες,

κυρίες καὶ κύριοι,

ἐπιτρέψτε μου, πρὶν ἀπὸ ὅ,τιδήποτε ἄλλο, νὰ ἐπιβραβεύσω καὶ συγχαρῶ τοὺς ἐμπνευστὲς τοῦ συνεδρίου, ὅσους ἐργάστηκαν γιὰ τὴν ὁργάνωση καὶ συνεχίζουν νὰ κοπιᾶζουν γιὰ τὴν διεξαγωγή του, ἔπειτα δὲ νὰ εὐχαριστήσω εἰλικρινῶς καὶ νὰ ἐκφράσω εὐγνωμοσύνη γιὰ τὴν τιμὴ ποῦ μοῦ γίνεται νὰ συμμετέχω σὲ αὐτὸ καὶ ὡς μέλος τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἰδιαιτέρως, ἀναπαύομαι καὶ χαίρω γιὰ τὸ γεγονός, ὅτι τὸ συνέδριο, ἂν καὶ ἄρχισε νὰ σχεδιάζεται ἀπὸ ἱεροψαλτικοὺς φορεῖς ὡς ἱεροψαλτικό, ὁλοκληρώνεται ὡς

ἐπιστημονικό, ἔχοντας ἤδη θίξει πολλὰ καὶ ἀξιόλογα ζητήματα, πού ἀπασχολοῦν τὴν γενικότερη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα περὶ τὴν Ψαλτικὴν. Αὐτὸ ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ἐπιστήμη τῆς Βυζαντινῆς Μουσικολογίας εὐρίσκει, ἐπιτέλους, ἐρείσματα στὸν ἱεροψαλτικὸ κόσμον, μάλιστα τῆς μεγαλονήσου Κρήτης καὶ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς της, στὸν ἱεροψαλτικὸ κόσμον, ὁ ὁποῖος, πλέον, ἀναζητᾷ αὐθεντικότερες καὶ γνησιότερες μορφές καὶ δομές ἐκφράσεως τῆς λατρευτικῆς μουσικῆς τῆς μίας, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

ΑΝΤΙ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

Προσωπικῶς, ἐπέλεξα θέμα ὃχι ἀκραιφνῶς μουσικολογικὸ ὑπὸ τὴν στενὴ ἔννοια τοῦ ὅρου στρέφομαι τακτικὰ στὴν θεολογικὴ ἀνάλυση τοῦ πράγματος, διότι εἶμαι ἀπολύτως πεπεισμένος, ὅτι ἡ ἀνανέωση, ἀναμόρφωση, ἴσως καὶ ἀποκατάσταση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, ὡς λατρευτικῆς τέχνης, δὲν δύνανται νὰ ἐπέλθουν μόνον ἀπὸ τὴν εἰς βάθος καὶ πλάτος γνώση τῆς μουσικῆς θεωρίας, τῆς ἱστορίας ἢ τῆς παλαιογραφίας της ἀπαιτεῖται, πρωτίστως καὶ κυρίως, μελέτη καὶ υἱοθέτηση τῶν θεολογικῶν προϋποθέσεων τῆς Ψαλμωδίας, ὅπως αὐτὲς παραδίδονται ἀπὸ τὸν κυριακόν, τὸν ἀποστολικόν καὶ τὸν πατερικόν λόγον. Αὐτὸς ὁ λόγος / Λόγος εἶναι ἡ πρώτη καὶ κυρία Παράδοση καὶ τῆς Ψαλτικῆς ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας¹, πού εἶναι ὁ νέος Παράδεισος τῆς Τρυφῆς, καὶ αὐτὴν τὴν Παράδοση ὀφείλουμε «ἐργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν»² κατὰ τὴν Ψαλμωδίαν καὶ διὰ τῆς Ψαλμωδίας.

Παρακαλῶ, μόνον, ὅσα εἰπωθοῦν ἐν συνεχείᾳ, νὰ ἐκληφθοῦν ὡς ἀπλὴ ὑπόμνηση ἥδη γνωστῶν ζητημάτων, τὰ ὅποια κατατίθενται στὸ ἐν λόγῳ συνέδριον ὃχι μὲ διάθεσιν διδακτικὴν ἢ κηρυκτικὴν μὴ γένοιτο. Τὸ τονίζω αὐτὸ καὶ παρακαλῶ, μὴ εὐρεθῇ ἔστω ἓνας, νὰ μοῦ καταλογίσει τὸ ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰωβ ἀπόφθεγμα, «Τί γὰρ οἶδας, ὃ οὐκ οἶδαμεν; ἢ τί συνίεις σύ, ὃ οὐ καὶ ἡμεῖς;»³ Οὔτε νὰ εὐρεθῇ κανεὶς νὰ ἀναφωνήσῃ ἐμπαικτικῶς, «ἢ καὶ Σαοὺλ ἐν προφήταις;»⁴

¹ Ψαλμός ριη', 9: «Ἐν τίνι κατορθώσει νεώτερος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ; ἐν τῷ φυλάξασθαι τοὺς λόγους σου.»

² Γένεσις, β', 15: «Καὶ ἔλαβε ὁ Κύριος ὁ Θεὸς τὸ ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν.»

³ Ἰωβ, ιε', 9.

⁴ Βασιλειῶν Α', ι', 11-12: «Καὶ εἶπεν ὁ λαὸς ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· τί

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

Μὴ χρονοτριβώντας ἄλλο, θὰ ξεκινήσω, διευκρινίζοντας τὴν ἔννοια «Ὁλον», συμφώνως πρὸς ὅσα κατάφερα νὰ συλλέξω ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξο θεολογία καὶ ἔπειτα θὰ ἀποπειραθῶ, νὰ συσχετίσω τὴν ἔννοια τοῦ «Ὁλου» μὲ τὴν λατρευτικὴ Ψαλμωδία. Τὸ πρᾶγμα ὁμοιάζει, κάπως, μὲ ἐκεῖνο τὸ αἴνιγμα, ποὺ ἔθεσε ὁ Σαμψὼν στοὺς ἐχθρούς του τὸ «τί βρωτὸν ἐξῆλθεν ἐκ βιβρώσκοντος καὶ ἀπὸ ἰσχυροῦ γλυκύ;» Ἐκεῖνοι μὲν «οὐκ ἠδύναντο ἀπαγγεῖλαι τὸ πρόβλημα ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας»⁵, ἐμεῖς δὲ σήμερα, διὰ τῆς Χάριτος, γνωρίζουμε νὰ ἀπαντήσωμε: «Τί γλυκύτερον μέλιτος, καὶ τί ἰσχυρότερον λέοντος;»⁶ ὅπου, «λέων ἰσχυρὸς» ἢ Πίστη, διὰ τῆς Ὁρθοδόξου θεολογίας ἐκφραζομένη, ἐνῶ «μέλι γλυκύτατον» ἢ καθαρὰ εὐχή⁷ καὶ ἡ καρδιακὴ Ψαλμωδία.

Α΄. Τὸ «Ὁλον» στὴν Ὁρθόδοξη θεολογία

Ὡς γνωστόν, ἡ Ὁρθόδοξος θεολογία ἔχει ἓναν ἰδιάζοντα τρόπο νὰ περιγράφει τὰ τῆς πίστεως. Ἔτσι, ἄλλοτε διατυπώνει τὸ δόγμα καταφατικῶς ἢ θετικῶς, ἄλλοτε ἀποφατικῶς ἢ ἀρνητικῶς καὶ ἄλλοτε καὶ μὲ τοὺς δύο τρόπους συγχρόνως, στὶς περιπτώσεις κατὰ τίς ὁποῖες ἡ ἀνθρώπινη διάνοια ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβει καὶ ὁ ἀνθρώπινος λόγος εἶναι ἀνεπαρκὴς νὰ διατυπώσει τὴν οὐσία τῆς πίστεως. Ἡ πραγματικότητα ἀλλὰ καὶ ἀναγκαιότητα αὐτοῦ τοῦ γεγονότος εἶναι ἀδιανόητη καὶ ἀσύλληπτη ἀπὸ τὸν ὀρθολογισμό τῆς πάσης φύσεως αἰρέσεως, εἶναι δὲ ἐκεῖνο ἀκριβῶς τὸ στοιχεῖο, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Θεὸς δοκιμάζει καὶ πιστοποιεῖ τὴν πίστη τοῦ λαοῦ του⁸. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὅμως, μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ διασφαλίζεται ἡ ἐλευθερία τοῦ προσώπου, καθὼς, ἐὰν ὅλα στὸ δόγμα ἦσαν ἀποκεκαλυμμένα, σαφῆ καὶ κατανοητά, ἡ προαίρεση τοῦ ἀνθρώπου δὲν θὰ ἔπαιζε κανένα ρόλο, ἡ δὲ πίστη θὰ ἦταν προῖον πειθαναγκασμοῦ. Ἔτσι, ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν εὐκαιρία νὰ

τοῦτο τὸ γεγονὸς τῷ υἱῷ Κίς; ἢ καὶ Σαοὺλ ἐν προφήταις; 12 καὶ ἀπεκρίθη τις αὐτῶν καὶ εἶπε· καὶ τίς πατὴρ αὐτοῦ; καὶ διὰ τοῦτο ἐγενήθη εἰς παραβολήν, ἢ καὶ Σαοὺλ ἐν προφήταις;»

⁵ Κριταί, ιδ', 14: «Καὶ εἶπεν αὐτοῖς· τί βρωτὸν ἐξῆλθεν ἐκ βιβρώσκοντος καὶ ἀπὸ ἰσχυροῦ γλυκύ; καὶ οὐκ ἠδύναντο ἀπαγγεῖλαι τὸ πρόβλημα ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας.»

⁶ Κριταί, ιδ', 18: «Καὶ εἶπαν αὐτῷ οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ πρὸ τοῦ ἀνατεῖλαι τὸν ἥλιον· τί γλυκύτερον μέλιτος, καὶ τί ἰσχυρότερον λέοντος;»

⁷ Ἰώβ, ις', 17: «Ἄδικον οὐδὲν ἦν ἐν χερσὶ μου, εὐχή δέ μου καθαρὰ.»

⁸ Ματθ., κα', 20 - 22: «Καὶ ἰδόντες οἱ μαθηταὶ ἐθαύμασαν λέγοντες· Πῶς παραχρῆμα ἐξηράνθη ἡ συκῆ; 21 ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν καὶ μὴ διακριθῆτε, οὐ μόνον τὸ τῆς συκῆς ποιήσετε, ἀλλὰ καὶ τῷ ὄρει τούτῳ εἴπητε, ἄρθητι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, γενήσεται· 22 καὶ πάντα ὅσα ἐὰν αἰτήσητε ἐν τῇ προσευχῇ πιστεύοντες, λήψετε.»

προσφέρει στὸν Ἅγιο Τριαδικὸ Θεὸ τὸν πλοῦτο τῶν ἀρετῶν του, κυρίως τῆς ταπεινώσεως, τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς ἀγάπης, διὰ τῶν ὁποίων ἀποδέχεται ὁλόκληρο καὶ ὡς «Ὀλον» τὸν λόγο / Λόγο τοῦ Θεοῦ, ἢ -ἀντιθέτως- νὰ ἀποκαλύψει τὸν βόρβορο τῶν παθῶν τῆς φιλαυτίας, τῆς φιληδονίας καὶ τῆς φιλαργυρίας, ποὺ κρύβει ἢ καλλιεργεῖ ἐπιμελῶς ἐντὸς τοῦ ἐγώ του, πάθη ποὺ ἀπορρίπτουν τὴν πίστη ἢ -χειρότερα- παράγουν μία ἰδιάζουσα, αὐτόνομη, ἐπιλεκτικὴ καὶ αὐτοπροσαρμοζόμενη πίστη εἰς βάρος τοῦ «Ὀλου».

«Ὀλον» ἢ πίστη. Ἦδη, λοιπόν, μὲ ὅσα μόλις εἰπώθηκαν, δόθηκε -ἔστω ἔμμεσα- ἓνας πρῶτος προσδιορισμὸς τοῦ «Ὀλου» καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ «καθολικὴ» πίστη. Αὐτὴ ἀποτελεῖ «Ὀλον», διότι δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ, τὸν ἐκπεφρασμένο στὴν Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη διὰ τοῦ Λόγου τοῦ Πατρός, ὁ Ὅποιος ἀποτελεῖ τὴν «Μία» Ὁδό, Ἀλήθεια καὶ Ζωή «Μία», ὅχι ἀπὸ τὶς πολλές, ἀλλὰ «Μία» τὴν μόνη. «Ὀλον», βεβαίως, ἢ πίστη, ἀλλά, φυσικά, μὲ πολλὰ καὶ σύνθετα «ἐπιμέρους» στοιχεῖα ἐκφράσεως καὶ διατυπώσεως, τὰ ὁποῖα, πάντως, σὲ καμμία περίπτωση δὲν ἀναιροῦν ἢ δὲν διασποῦν τὸ «Ὀλον». Ὅταν ἀναιροῦν ἢ διασποῦν τὸ «Ὀλον», ἀποβαίνουν αἵρεση.

«Ὀλον» ὁ Ἅγιος Τριαδικὸς Θεὸς καὶ ἡ «Βασιλεία τοῦ Θεοῦ». «Βασιλεία τοῦ Θεοῦ» εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ἅγιος Τριαδικὸς Θεός, ὁ Ὅποιος, διὰ τῆς Τριαδικότητος καὶ διὰ τῆς Ἑνότητος τῆς Οὐσίας Του, ἀποτελεῖ στὴν πραγματικότητα τὸ μόνον ὄντως «Ὀλον». Ἡ φράση τοῦ Κυρίου «Εγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν»⁹ μαρτυρεῖ αὐτὴν τὴν ὑπερβατικὴ γιὰ τὸν ἀνθρώπινο νοῦ Ἑνότητα - «Ὀλότητα» τῆς «ὁμοουσίου καὶ ἀχωρίστου Τριάδος». Ἡ δὲ διὰ τῆς σωτηρίας εἴσοδος τοῦ πιστοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ στὴν «Βασιλεία» Του, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἐνσωμάτωση τοῦ τελευταίου σὲ αὐτὸ τὸ «Ὀλον».

«Ὀλον» ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Τέλεια Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος ὁ Κύριος, ἐντούτοις οἱ δύο φύσεις Του εἶναι ἓνα «Ὀλον», «ἀσύγχυτον καὶ ἀδιαίρετον» αἰδίως, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ὀντολογικῶς ἐνσώματο Ἀνάληψή Του εἰς τοὺς Οὐρανούς.

«Ὀλον» ἢ Ἀγία Γραφή. Ἐνα ἐνιαῖο καὶ ἀδιάσπαστο «Ὀλον» ἀποτελεῖ ἡ Ἀγία Γραφή, ἐπιμερισμένη σὲ Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη, αὐτὲς δὲ μὲ τὴν σειρά τους σὲ πολλὰ ἐπιμέρους βιβλία, κεφάλαια, στίχους, ἡμιστίχια καὶ λοιπά. Ἐντούτοις, ἡ Ἀγία Γραφή εἶναι ἓνα καὶ μοναδικὸ «Ὀλον», ἐφόσον, οὔτε ἡ ΠΔ νοεῖται χωρὶς τὴν ΚΔ, οὔτε ἡ ΚΔ κατανοεῖται ἄνευ τῆς ΠΔ, ἀποτελοῦν δὲ συναμφοτέρες, ἀπὸ τὴν Γένεση ἕως τὴν Ἀποκάλυψη, τὴν περιγραφὴ τοῦ σχεδίου τῆς Οἰκονομίας τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ πεπτωκότος Ἀδάμ. Καὶ εἶναι «Ὀλον» ἡ Ἀγία Γραφή, διότι εἶναι ὄντως θεόπνευστη, διότι εἶναι ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δὲν δύ-

⁹ Ἰωάν., ι', 30.

νεται μία «κεραία» ἢ ἓνα «γιῶτα» νὰ ἀφαιρεθεῖ ἢ νὰ προστεθεῖ ἀνὰ τοὺς αἰῶνας¹⁰.

«Ὁλον» ἢ Κυρία Θεοτόκος. Στὴν Θεοτόκο εὐρίσκεται τὸ «Ὁλον» τῆς ἀρετῆς, κατὰ τὸ ἀνθρωπίνως ἐφικτὸν καί, παρὰ τὰ ἐπιμέρους στοιχεῖα φθορᾶς, τὰ ὅποια ἀναποφεύκτως ὑφίσταται ἡ Μαρία στὸν ἐπίγειο βίον της (γήρανση, κοίμηση), διατηρεῖ «ἀδιαφθόρως» αὐτὸ τὸ «Ὁλον» τῆς ἀρετῆς.

«Ὁλον» ἢ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Λέγοντας Ἐκκλησία, συνήθως νοοῦμε τὰ ἐπιμέρους στοιχεῖα τῆς Ἐκκλησίας, Ναοὺς, τοπικὲς Ἐκκλησίες ἢ τὴν «κατ' οἶκον» Ἐκκλησία, ὅμως, ἡ Ἐκκλησία ὡς «Ὁλον» δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ αὐτὸν τὸν Ἅγιο Τριαδικὸ Θεό, ὁ ὁποῖος διευρύνει αὐτὴν διαρκῶς μὲ τὰ πνευματικὰ καὶ ὑλικά δημιουργήματά του, τοὺς Ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀνθρώπους, ἀσχέτως τοῦ πότε ἐγκαθιδρύεται ἐπὶ γῆς ὡς θεοσύστατος Ὀργανισμὸς καὶ «Σῶμα Χριστοῦ» ἢ γιὰ νὰ τὸ πῶ ὀρθῶς, ἀσχέτως πότε ὁ ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται τὴν ἐπὶ γῆς συγκρότηση τῆς Ἐκκλησίας (ἢ ἐπὶ γῆς τὴν συγκρότηση τῆς Ἐκκλησίας).

«Ὁλον» ἢ Θεία Λατρεία τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ὁμοίως, μιλῶντας περὶ τῆς Θείας Λατρείας, σχεδὸν πάντοτε στὰ ἐπιμέρους αὐτῆς ἀναφερόμαστε: στὶς ἱερὲς Ἀκολουθίες, στὰ Μυστήρια, στὴν Θεία Λειτουργία, στὴν κατὰ μόναν Λατρεία τοῦ Κυρίου, στὸ τυπικοτελετουργικὸ αὐτῆς μέρος καί, γενικῶς, στὶς λατρευτικὲς πράξεις μας ἢ προσφορὲς μας. Ἐντούτοις, ὅλα τὰ ἀνωτέρω δὲν ἀποτελοῦν τὸ «Ὁλον» τῆς Θείας Λατρείας, ἀλλὰ εἶναι μερικὰ μόνον στοιχεῖα, τὰ ὅποια ὁ ἄνθρωπος μὲ τὶς εὐτελεῖς δυνάμεις τοῦ «προσθέτει» στὴν ἀέναο καὶ αἰώνιο Λατρεία τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία Του, ὅπως αὐτὴ ἤδη περιεγράφη. Γιὰ νὰ γίνω λίγο περιγραφικότερος, ὁ Κύριος λατρεύεται ἀδιαλείπτως, ἀκαταπαύστως καὶ ἀκοιμήτως ἀπὸ τοὺς ἁγίους Ἀγγέλους Του καὶ ἀπὸ τὸ τμήμα τῆς Ἐκκλησίας Του, τὸ ὁποῖο συμβατικῶς χαρακτηρίζουμε ὡς «θριαμβεύουσα» Ἐκκλησία. Λατρεύεται ἐν χρόνῳ καὶ θὰ λατρεύεται ἀχρόνως καὶ αἰωνίως μετὰ τὴν Δευτέρα Ἑλευσὴ Του. Αὐτὸ τὸ ὁποῖο οἱ θνητοὶ ἄνθρωποι καλοῦμε Λατρεία, συγκριτικῶς (τὸ τονίζω: συγκριτικῶς) εἶναι μερικὰ μόνον -ἐπιτρέψτε μου τὴν ἀναίδεια- «σκουπίδια», ποὺ ἐπιρρίπτουμε -ἢ ἔστω ἐπιπροσθέτουμε- στὴν «καθαρὰ Λατρεία» τοῦ Κυρίου, τὰ ὅποια, πάντως, ὁ Πανάγαθος μακροθύμως ἀπο-

¹⁰ Ματθ., ε', 17 - 19: «Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι ἀλλὰ πληρῶσαι. 18 ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου ἕως ἂν πάντα γένηται. 19 ὃς ἐὰν οὖν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων καὶ διδάξῃ οὕτως τοὺς ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· ὃς δ' ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

δέχεται. (Εδῶ ἐμπίπτει καὶ ἡ Ψαλμωδία, γιὰ τὴν ὁποία θὰ κάνω εἰδικὸ λόγο λίγο παρακάτω.) Ἀκόμη καὶ οἱ περίφημες βυζαντινὲς Μονὲς τῶν Ἀκοιμήτων -ᾶς μου ἐπιτραπεῖ, πάλι, νὰ πῶ- προσέφεραν μὲν μία ἐντατικότερη καὶ συστηματικώτερη, μία ὁλονυχθήμερη ἔκφραση Λατρείας, ἀλλὰ ὅχι τὴν Λατρεία ὡς «Ὅλον». Ἡ Λατρεία ὡς «Ὅλον» ἐκφράζεται ἐκπληκτικὰ μὲ τοὺς ψαλμικοὺς στίχους τοῦ ΙΗ΄ Ψαλμοῦ¹¹: «2 Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. 3 ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ρῆμα, καὶ νύξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν. 4 οὐκ εἰσὶ λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν. 5 εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ρήματα αὐτῶν...». Σύσσωμη ἡ Δημιουργία, πνευματικὴ καὶ ὑλική, ἔμψυχη καὶ ἄψυχη, ἔμβια καὶ μὴ, δοξάζει ἀκαταπαύστως τὸν Ἅγιο Τριαδικὸ Θεό, ἡ δὲ ἐξάπλωση τοῦ Εὐαγγελίου «εἰς πᾶσαν τὴν γῆν» ἔχει μία ἐκπληκτικὴ συνέπεια: Κάθε στιγμή τῆς ἀδιαλείπτου ροῆς τοῦ κτιστοῦ χρόνου, καθὼς τὸ φῶς τῆς αὐγῆς στιγμή - στιγμή ἀπλώνεται στὴν ὑφήλιο, διαρκῶς ξεκινᾷ μία νέα Θεία Λειτουργία, διαρκῶς κάπου προσκομίζεται καὶ κάπου θυσιάζεται «ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου»¹² καὶ κάπου ἄλλοῦ ὁλοκληρώνεται ἡ Κοινωνία τοῦ πιστοῦ λαοῦ μὲ τὸν Θεό του. Τὸ «Ὅλον» τῆς Θείας Λατρείας ἐκφράζεται μὲ τὴν ἀκατάπαυστο δοξολογία καὶ Εὐχαριστία τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Θεία Λειτουργία ὡς «Ὅλον». Εδῶ δὲ θὰ πολυπραγμονήσω εἶναι γνωστό, ὅτι ἡ Θεία Λειτουργία εἶναι ὁ χῶρος τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ (τοῦ Οὐρανίου Ἄρτου), ὅπου ἀποκαλύπτεται «Ὅλος» ὁ Χριστὸς στὸν «ὅλο» ἄνθρωπο καὶ ὅπου προσφέρεται «Ὅλος» ὁ Χριστὸς στὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας Του, χωρὶς ποτὲ νὰ δαπανᾷται ἢ νὰ ἐξαντλεῖται, ἐνῶ συνάμα «ὅλος» ὁ πιστὸς προσλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Χριστὸ καὶ συσσωματώνεται στὸν Χριστό.

«Ὅλον» ὁ ἄνθρωπος. Ἀναπόφευκτα, μετὰ ἀπὸ τὰ παραπάνω, θυμᾶται κανεὶς ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα «ὅλον» καὶ δὲν ἐπιμερίζεται σὲ σῶμα, πνεῦμα καὶ ψυχὴ. «Ὅλος» προσλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ κατὰ τὴν Θεία Κοινωνία, «ὅλος» θὰ ἀναστηθεῖ κατὰ τὴν Μέλλουσα Κρίση, «ὅλος» θὰ μετέχει τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς αἰωνίου Κολάσεως. Ἄλλως, πῶς θὰ ἦταν τὸ σῶμα μας «ναὸς τοῦ ἐν ἡμῖν Ἁγίου Πνεύματος»¹³;

Ὅλα τὰ ἀνωτέρω, ὅσα ἐνδεικτικῶς ἕως τώρα εἰπώθηκαν, καὶ πολλὰ ἀκόμη, εἶναι στοιχεῖα τῆς Ὁρθοδόξου θεολογίας, τοῦ δόγματος, δηλαδή,

¹¹ Ψαλμός ιη΄ (ιθ΄), στίχοι 2 - 5. «Εἰς τὸ τέλος· ψαλμὸς τῷ Δαυΐδ.»

¹² Ἰωάν., α΄, 29.

¹³ Κορινθίους Α΄, στ΄, 19 - 20: «ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν; 20 ἡγοράσθητε γὰρ τιμῆς.»

τὰ ὁποῖα δοκιμάζουν σκληρὰ καὶ σταθμίζουν ἀκριβῶς τὴν πίστη τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπιζητοῦν τὴν ματαίωση τοῦ ὀρθολογισμοῦ του καὶ τὴν ἐγκάρδια προσήλωσή του στὸν λόγο / Λόγο τοῦ Θεοῦ χωρὶς ἀμφισβήτηση, μὲ ὑπακοή, ταπείνωση καὶ ἀγάπη. Αὐτό, ὅμως, δὲν εἶναι κάτι εὐκόλο, ἰδιαίτερος κατὰ τὴν μεταπτωτικὴ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποία ὁ διάβολος ἀπέκτησε ἐξουσίες ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ. Μία ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐξουσίες του εἶναι ἡ πλάνη, διὰ τῆς ἐπιβολῆς πονηρῶν λογισμῶν, ἀκόμη καὶ ἡ πλήρης κυβέρνησις τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλά, καὶ ὁ Θεὸς δὲν ἀφήνει ἔρμαιο τὸ πλάσμα Του. Πέρα ἀπὸ τὴν κορυφαία πράξι «κενώσεως» (τὸ «κέ-», ἐννοεῖται, μὲ ἔψιλον), τὴν ἐνσάρκωση καὶ τὴν σταυρικὴ Του Θυσία, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεργάζεται τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ Του, ἔχει οἰκονομήσει πολλὰ ἄλλα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα παρατηρῶντας καὶ μελετῶντας ὁ ἄνθρωπος, μπορεῖ νὰ ἀνάγεται καὶ νὰ «κατανοεῖ» (φυσικά, τὸ «κατανοεῖ» ἐντὸς εἰσαγωγικῶν) -καλλίτερα, νὰ ὑποψιάζεται, νὰ ὑποπτεύεται- τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ, ἐφόσον ἐπιθυμεῖ καὶ ἀναζητᾷ κάτι τέτοιο, βεβαίως. Στοιχεῖα αὐτῆς τῆς ἐμμέσου ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, πολλὰ καὶ ποικίλα, εἶναι διάσπαρτα στὴν δημιουργία καὶ στὴν Ἀγία Γραφή. Ἐχουν ἀναδειχθεῖ ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοροῦν δὲ καὶ τὸ ἐν λόγω τεράστιο θέμα τοῦ «Ὁλου» στὸ Ὁρθόδοξο δόγμα. Ὡς πολὺ γνωστὰ σὲ ὅλους, δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀναφερθοῦν ἐδῶ. Ἄς μου ἐπιτραπῇ μόνο νὰ σημειώσω, δύο - τρία παραδείγματα:

Ἐξετάζοντας τὴν Δημιουργία, ἡ τεχνολογία τῶν πλέον πρόσφατων αἰώνων μᾶς διευκόλυνε νὰ ἀνακαλύψουμε τὴν δομὴ τῶν ὑλικῶν σωμάτων, μελετῶντας ἐξονυχιστικῶς τὸν λεγόμενο μικρόκοσμο. Πρὶν ἀπὸ μερικὸς αἰῶνες, ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἀδυνατοῦσε νὰ διανοηθεῖ, ὅτι μία πέτρα, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ ὁποία θεωρεῖται καὶ εἶναι ἓνα «ὄλον», μπορούσε νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑκατομμύρια μικρότερα σωματίδια. Ὁμοίως, καὶ τὸ ἴδιο τὸ σῶμα του. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, στὸν μακρόκοσμο, ἡ ἀνακάλυψη ὅλο περισσοτέρων ἢ ὅλο πιὸ ἀπομακρυσμένων οὐρανίων σωμάτων, παρέχει, ἀντιστοίχως, ὀλοένα καὶ πλουσιότερη γνώση γιὰ τὰ «ἐπιμέρους» δομικὰ στοιχεῖα τοῦ σύμπαντος, ὡς ἐνὸς «ὄλου». Ἐὰν θελήσουμε νὰ θεολογήσουμε εἰλικρινῶς ἐπ' αὐτῶν τῶν δύο παραδειγμάτων, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ δοῦμε σὲ αὐτὰ -ἐκτὸς τῶν ἄλλων- τὴν εὐσπλαγχνία τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ, ὁ Ὅποιος μᾶς παρέχει ἐρείσματα πίστεως. Μᾶς βοηθᾷ νὰ ἀντιληφθοῦμε τὸ Θεῖον ὡς «Ὁλον» μὲ τὶς «ἐπιμέρους» φύσεις Του, δίδοντάς μας ὑπαρκτὰ καὶ κοινῶς ἀποδεκτὰ ὑλικά παραδείγματα. Οὐσιαστικῶς, μᾶς ἀποκαλύπτεται διὰ μέσου αὐτῶν.

Ἄς δοῦμε καὶ ἓνα ἐνδιαφέρον παράδειγμα ἀπὸ τὴν Ἀγία Γραφή: Ὁ Κύριος στὴν ΠΔ, στὴν Ἐξοδο συγκεκριμένα, δίδει ὁδηγίες στὸν Μωυσῆ νὰ παρα-

σκευάσει θυμίαμα¹⁴: «Εἶπε Κύριος πρὸς Μωυσήν· λαβέ σεαυτῷ ἡδύσματα, στακτὴν, ὄνυχα, χαλβάνην ἡδυσμοῦ καὶ λίβανον διαφανῆ, ἴσον ἴσῳ ἔσται· 35 καὶ ποιήσουσιν ἐν αὐτῷ θυμίαμα, μυρεψικὸν ἔργον μυρεψοῦ, μεμιγμένον, καθαρὸν, ἔργον ἅγιον. 36 καὶ συγκόψεις ἐκ τούτων λεπτὸν καὶ θήσεις ἀπέναντι τῶν μαρτυρίων ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ὅθεν γνωσθήσομαί σοι ἐκεῖθεν· ἅγιον τῶν ἁγίων ἔσται ὑμῖν. 37 θυμίαμα κατὰ τὴν σύνθεσιν ταύτην οὐ ποιήσετε ὑμῖν ἑαυτοῖς· ἁγίασμα ἔσται ὑμῖν Κυρίῳ· 38 ὃς ἂν ποιήσῃ ὡσαύτως ὥστε ὁσφραίνεσθαι ἐν αὐτῷ, ἀπολεῖται ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.» Διαβάζοντας αὐτὴν τὴν περικοπὴν, ἀναρωτιέται κανεὶς: Γιατί τόσα διαφορετικὰ μυρωδικὰ γιὰ τὴν σύσταση τοῦ θυμιάματος; Δὲν ἀρκοῦσε ἓνα μόνον πολύτιμο ἄρωμα, ἀφορισμένο γιὰ τὴν λατρεία τοῦ Ἁγίου Σαββαώθ; Πρὸς τί αὐτὴ ἡ «πολυπραγμοσύνη»; Καὶ εἶναι, ἄραγε, ὥντως πολυπραγμοσύνη; Ὁχι, βεβαίως. Πρόκειται γιὰ ἓνα χαρακτηριστικὸ δείγμα «ολότητος» διὰ τῶν ἐπιμέρους. Ἡ ἐνοποίηση τῶν συστατικῶν καὶ ἡ μεταβολὴ τους σὲ κάτι ἄλλο, σὲ «θυμίαμα ἅγιον τῶν ἁγίων» εἶναι ἐργαλεῖο διδασκαλίας τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀποτελεῖ μία καλὴ τύπωση τῆς «ἀσυγχύτου καὶ ἀδιαιρέτου» Οὐσίας τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ, εἰδικῶς μὲ ἐκείνη τὴν ρητὴ ἐντολή, «ἴσον ἴσῳ ἔσται» (!).

Β'. Τὸ «Ὅλον» καὶ τὰ «ἐπιμέρους» στὴν Ὁρθόδοξη Ψαλμωδία

Ὁ Ἅγιος Τριαδικὸς Θεός, λοιπόν, ὁ ἀπερινόητος καὶ ἀνέκφραστος, ἀποκαλύπτεται διὰ τῶν δημιουργημάτων Του καὶ δὲν ἀποκαλύπτεται μόνον ὡς Δημιουργὸς τους, ἀλλὰ διὰ τῶν τυπώσεων ἀποκαλύπτει τὴν ἴδια τὴν Οὐσία Του, προκειμένου νὰ ἐνισχύσει κάπως τὸν πεπερασμένο ἀνθρώπινο νοῦ στὴν κατανόηση καὶ στὴν πίστη. Ἐφόσον ἀναγνωρίζεται δὲ διὰ τῶν δημιουργημάτων Του, ἄρα καὶ διὰ τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης ἀποκαλύπτεται «εἰς τοὺς ἔχοντας ὦτα ἀκούειν». Ὅμως, τί λέγω; Ἡ Ψαλτικὴ εἶναι ἔργον Θεοῦ; Δὲν εἶναι ἀνθρώπινη τέχνη; Ἡ θεόπνευστος ρήσις τοῦ Μ. Βασιλείου, τὴν ὁποία ὑπεραγαπῶ καὶ δὲν θὰ κουρασθῶ ποτὲ νὰ μνημονεύω στὸν λόγο μου, βεβαιώνει ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰσήγαγε τὴν μουσικὴν στὴν Θεία Λατρεία¹⁵:

¹⁴ Ἔξοδος, λ', 34 - 38.

¹⁵ Βλ. Κων/νου Χαρίλ. Καραγκούνη, *Ζητήματα Θεολογίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης*, Βόλος 2005, σελ. 18 - 19: «Σὲ κάθε περίπτωση, μάλιστα, οἱ Πατέρες θέτουν τὸ ζήτημα σὲ ἀγιοπνευματικὴ βάση. Ἐφ' ὅσον στὴν Ἐκκλησία τίποτε δὲν χορηγεῖται καὶ δὲν προάγεται χωρὶς τὴν "τελειωτικὴν" δύναμη καὶ ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ εἰσαγωγή καὶ χρῆσις τῆς μουσικῆς στὴν Λατρεία δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελῇ τυχαία πράξις, «ἔργο χειρῶν ἀνθρώπων», ἐπιλογὴ πρόχειρος καὶ ἀπερίσκεπτος. Ὁ Μ. Βασίλειος εἶναι κατηγορηματικὸς καὶ ἀφοπλιστικὸς (Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία εἰς τὸν Α' Ψαλμόν*, 1, PG 29, 212.): «Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον δυσάγωγον πρὸς ἀρετὴν τὸ γένος τῶν

«Επειδὴ γὰρ εἶδε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον δυσάγωγον πρὸς ἀρετὴν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τὸ πρὸς ἡδονὴν ἐπιρρεπὲς τοῦ ὀρθοῦ βίου καταμελοῦντας ἡμᾶς, τί ποιεῖ; Τὸ ἐκ τῆς μελωδίας τερπνὸν τοῖς δόγμασιν ἐγκατέμιξεν, ἵνα τῷ προσηνεῖ καὶ λείψ τῆς ἀκοῆς τὸ ἐκ τῶν λόγων ὠφέλιμον λανθανόντως ὑποδεξόμεθα.» Εἶναι αὐτονόητο πῶς, ὅ,τι πράττει ὁ Κύριος - πού, βεβαίως, δὲν τὸ πράττει ἀσκόπως- αὐτὸ συγχρόνως καὶ Τὸν κρύπτει ἐντός του καὶ Τὸν ἀποκαλύπτει. Ἔτσι συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἱερὰ Μουσική. Ἡ Ψαλμωδία κρύπτει ἐντός της τὸν Κύριο καὶ συνάμα Τὸν φανερώνει. Δηλώνει τὸ «ὅλον» καὶ τὰ «ἐπιμέρους» Αὐτοῦ μὲ θαυμαστότατον τρόπο.

Ἄς δοῦμε, λοιπόν, τί ἀποτελεῖ «ὅλον» καὶ τί «ἐπιμέρους» στὴν Ψαλτικὴ Τέχνη:

«Επιμέρους» οἱ μουσικοὶ Φθόγγοι, «ὅλον» ἡ Κλίμακα. Ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, τὸ Α καὶ τὸ Ω στὴν Ψαλτικὴ Τέχνη, ὅπως καὶ σὲ κάθε μουσική, εἶναι νὰ ἀρχίσει κανεὶς νὰ ἐκφωνεῖ τοὺς μουσικοὺς Φθόγγους. Αὐτοὶ εἶναι ὅπως τὸ αἷμα σὲ κάθε ζωντανὸ ὄργανισμό: Διατρέχουν ἐσωτερικῶς καὶ μυχίως τὸ σῶμα τοῦ μουσικοῦ μέλους, τὸ θρέφουν καὶ τὸ ζωογονοῦν. Στὴν πραγματικότητα, ὅμως, οἱ Φθόγγοι ἀποτελοῦν τὰ ἐπιμέρους στοιχεῖα μίας Κλίμακος, εἴτε πρόκειται γιὰ 8χορδο, εἴτε γιὰ 5χορδο, 4χορδο ἢ 3χορδο αὐτὴ εἶναι τὸ «ὅλον». Ἐν ὀλίγοις ἐντὸς τῆς Κλίμακος συλλαμβάνεται τὸ Μέλος, ἀπὸ τὴν Κλίμακα γεννᾶται, βαστάζεται καὶ ἀναπτύσσεται τὸ Μέλος καὶ ἐπὶ τῆς Κλίμακος δομεῖται.

Ἀναλογιζόμενοι αὐτό, εὐκόλα ἀναγόμεθα στὸν συσχετισμό: Κλίμαξ εἶναι ἡ Κυρία Θεοτόκος, ἡ ὁποία συνέλαβε, ἔτεκε, ἐβάσταξε ἐν κόλποις, ἔθρεψε καὶ ἐπιμελήθηκε τὸ κατεξοχὴν Μέλος αὐτῆς, τὸν Ἑμμανουήλ. Αἷμα ἐκ τοῦ αἵματός της καὶ Σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός της. Μέλος της ἀνθρώπινο ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου καὶ Μέλος εὐήχον, τὸ κροῦον καὶ πάλλον τὰς ἀμώμους χορδὰς

ἀνθρώπων, καὶ διὰ τὸ πρὸς ἡδονὴν ἐπιρρεπὲς τοῦ ὀρθοῦ βίου καταμελοῦντας ἡμᾶς, τί ποιεῖ; Τὸ ἐκ τῆς μελωδίας τερπνὸν τοῖς δόγμασιν ἐγκατέμιξεν, ἵνα τῷ προσηνεῖ καὶ λείψ τῆς ἀκοῆς τὸ ἐκ τῶν λόγων ὠφέλιμον λανθανόντως ὑποδεξόμεθα.» Σὲ ἐλεύθερη ἀπόδοση: «Επειδὴ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶδε ὅτι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων δύσκολα παιδαγωγεῖται στὴν ἀρετὴ καὶ ὅτι ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι εἴμαστε ἐπιρρεπεῖς πρὸς τὴν ἡδονὴ καὶ παραμελοῦμε τὸν ὀρθὸ βίον, γι' αὐτὸ τί ἔπραξε; Ἐκανε νὰ ἀναμιχθοῦν τὰ δόγματα καὶ οἱ ἀλήθειες τῆς πίστεως μὲ τὴν τερπνότητα τῆς μελωδίας, ὥστε, μὲ τὴν εὐχαρίστηση ποὺ δημιουργεῖ στὴν ἀκοή μας ἡ μουσική, νὰ δεχώμαστε τὴν ὠφέλεια τῶν λόγων (τῶν Ψαλμῶν, τῶν ὕμνων, τῶν τροπαρίων κ.τ.ῶ.) χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουμε («λανθανόντως») καὶ χωρὶς νὰ καταβάλουμε ἰδιαιτέρα προσπάθεια.» Βεβαίως, ὁ λόγος τοῦ Μ. Βασιλείου δὲ χρειάζεται περαιτέρω σχόλια: Τὸ Πανάγιον Πνεῦμα εἶναι ὁ εἰσηγητὴς τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης στὴν Θεία Λατρεία.»

τῆς Ἀειπαρθένου. Εἶναι, ἄλλωστε, γνωστή καὶ παλαιότητα ἢ προτύπωση τῆς Θεοτόκου ὡς ἐπουρανίου Κλίμακος, «δι' ἧς κατέβη ὁ Θεός», «ἢ μεταγούσα τοὺς ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν»¹⁶. Αὐτὴν τὴν Κλίμακα εἶδε καθεύδων, ὁ διωκόμενος Ἰακώβ, ἔχοντας ἓνα λίθο ὡς προσκέφαλο¹⁷, Αὐτὴ δέ, «τὴν ὄντως Θεοτόκον», ὡς Κλίμακα ὕμνησαν ἀφειδῶς οἱ πρὸ Χριστοῦ ψαλμῶδοι καὶ οἱ μετὰ Χριστὸν ποιητές. Ἡ ἄρνηση τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν περὶ τὴν Θεοτόκον εἶναι ἑκπτώσις ἀπὸ τὴν Κλίμακα μία φρικτὴ παραφωνία, ἐνάντια στὴν συμφωνία καὶ ὁμοφωνία τῆς πίστεως, ὁ δὲ παράφωνος καταβαραθρώνεται σὲ ἀπώλεια.

Στὴν Ψαλτική, ὡς γνωστόν, ὑπάρχει τὸ φαινόμενο τῶν μουσικῶν Ἑλξεων, τῆς μετακινήσεως, δηλαδή, τῶν «φερομένων» Φθόγγων τῆς Κλίμακος πρὸς τοὺς σταθεροὺς, προκειμένου νὰ ἐκφρασθοῦν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο καλλίτερα τὰ μουσικὰ ιδιώματα τοῦ Ἦχου. Μάλιστα, οἱ Ἑλξεις διαστηματικῶς εἶναι ἀκαθόριστες καὶ διαφοροποιοῦνται ἀπὸ Σχολὴ σὲ Σχολή, ἀπὸ ψάλτη σὲ ψάλτη καὶ ἀπὸ ἐκτέλεση σὲ ἐκτέλεση ἀκόμη καὶ στὸ ἴδιο πρόσωπο. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ δηλώνει τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν φυσικότητα τῆς κινήσεως ἐντὸς τῆς μουσικῆς Κλίμακος, ἢ ὁποία, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ὅχι μόνο δὲν παύει νὰ ἀποτελεῖ ἓνα ἐνιαῖο «ὄλον», ἀλλὰ, ἀποκτῶντας μοναδικές ιδιότητες, καθίσταται ἓνα μοναδικὸ «ὄλον». Τὸ γεγονὸς ἐκφράζει, τυπώνει καὶ ὀφείλεται στὸ πνεῦμα / Πνεῦμα ἐλευθερίας, τὸ ὁποῖο πνέει ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς τίς ἀγκυλώσεις καὶ τίς ἐμμονές, ποὺ παρατηροῦνται σὲ ἄλλα θρησκευτικὰ μορφώματα, ἀκόμη καὶ μὲ χριστιανικὴ ἐπικάλυψη.

Ἐπιμέρους» τὰ χρονικὰ στοιχεῖα καὶ οἱ ρυθμικοὶ πόδες, «ὄλον» ὁ Ρυθμός. Ἄνευ Ρυθμοῦ μουσικὴ δὲν νοεῖται. Εἰδικῶς, στὴν ψαλτικὴ παράδοση τῶν δέκα καὶ πλέον τελευταίων αἰώνων δὲν ἀπαντοῦν πουθενὰ ἄρρυθμα μέλη. Ἐχουμε μέλη σύντομα, ἀργά, ἀργοσύντομα, ποὺ μπορεῖ νὰ ψάλλωνται μὲ ταχεῖα, βραδεῖα ἢ μετρία χρονικὴ ἀγωγή, ἀλλὰ ἄρρυθμα μέλη ὅχι¹⁸.

Ὁ Ρυθμὸς εἶναι τὸ στοιχεῖο τὸ ὁποῖο δίδει πνοὴ στὸ Μέλος. Ἀπαξ καὶ ἡ

¹⁶ Ἀπὸ τὸν Γ' Οἶκο τοῦ Κοντακίου τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου.

¹⁷ Γένεσις, κη', 10 - 13: «Καὶ ἐξῆλθεν Ἰακώβ ἀπὸ τοῦ φρέατος τοῦ ὄρκου καὶ ἐπορεύθη εἰς Χαρράν. 11 καὶ ἀπῆντησε τόπῳ καὶ ἐκοιμήθη ἐκεῖ· ἔδυ γὰρ ὁ ἥλιος· καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τῶν λίθων τοῦ τόπου, καὶ ἔθηκε πρὸς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ ἐκοιμήθη ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ. 12 καὶ ἐνυπνιάσθη, καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῇ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς. 13 ὁ δὲ Κύριος ἐπεστήρικτο ἐπ' αὐτῆς καὶ εἶπεν· ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ τοῦ πατρός σου, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ· μὴ φοβοῦ.»

¹⁸ Αὐτὸ ἃς τὸ κρατήσουμε, προκειμένου νὰ τὸ ἔχουμε ὡς κριτήριον στὸ ψάλσιμό μας, κατὰ πόσον αὐτὸ εἶναι παραδοσιακὸ καὶ «Βυζαντινόν». Ὅτι ἄρρυθμῶς ψάλλουμε, εἶναι, μετὰ βεβαιότητος, ἐξωτερικὸ μέλος.

μελωδία τεθεῖ σὲ ρυθμικὴ τάξη, λαμβάνει ζωή, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Πρωτόπλαστος Ἀδὰμ ἔλαβε ζωή, ὅταν ὁ Κύριος τοῦ ἐμφύσησε πνοή ζωῆς: «Καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.»¹⁹ Τότε, ἄρχισε ρυθμικοὺς τοὺς κτύπους τῆς ἡ καρδιὰ τοῦ Προπάτορος καὶ μὲ ρυθμικοὺς παλμοὺς ξεκίνησαν νὰ ἐργάζονται οἱ παλμοὶ τοῦ σώματός του ἔκτοτε, ρυθμικῶς ἀναπνέει, ρυθμικῶς περιπατεῖ. Ὅταν ὁ Ρυθμὸς διακοπεῖ ἢ διαταραχθεῖ ἢ πάψει νὰ εἶναι Ρυθμὸς, τὸ Μέλος ξεψυχᾷ, διαλύεται, μένει μόνον ὕλη, ἄνευ ψυχῆς, ὡς ἓνα νεκρὸ ἀνθρώπινο σῶμα. Γι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχουν ἄρρυθμα μέλη στὴν Ψαλτική: Διότι τὰ ἄρρυθμα εἶναι ἄψυχα καὶ ἀπνευματίστα. Πῶς μποροῦν νὰ τυπώνουν τὸν «ὄλον» ζῶντα ἄνθρωπον;

Πρωτογενὲς στοιχεῖο τοῦ Ρυθμοῦ εἶναι ὁ «ἄτμητος Χρόνος», αὐτὸς ποὺ φανερώνεται στὴν ἀκοὴ καὶ ὀπτικοποιεῖται γιὰ χάρη τῆς ὁράσεως μὲ μία Κρούση, ἓνα κτύπημα τοῦ χεριοῦ ἢ τοῦ ποδιοῦ σὲ σταθερὴ ἐπιφάνεια. Ἡ Κρούση αὐτὴ ὡς μονάδα εἶναι ἓνα «ὄλον», ἀλλὰ συγχρόνως εἶναι καὶ ἀδιαιρέτως διμερής: Γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ, πρέπει τὸ χέρι νὰ πέσει ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω ὀρμητικῶς καί, ἀφοῦ προσκρούσει ἐπὶ σταθερᾶς ἐπιφανείας, νὰ ἀναπηδήσει στὴν ἀρχικὴ τοῦ θέσης. Ἡ μία αὐτὴ Κρούση, ἢ «ἄσυνθέτως διμερής», εὐκόλα παραπέμπει στὴν «ἄσυνθέτως διμερῆ» φύση τοῦ ἀνθρώπου ἢ ἀκόμη στὴν «ἄσυνθέτως διμερῆ» φύση τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ²⁰.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ χρονικὴ τακτοποίηση τοῦ Μέλους τὸ ἀναγκάζει νὰ πειθαρχεῖ στὴν σταθερὰ Κρούση, ὑποδηλώνοντας, προβάλλοντας καὶ καλλιεργῶντας τὴν ἀρετὴ τῆς ὑπακοῆς. Τὸ χέρι, ποὺ κρούει σταθερά, τηρῶντας καὶ καταμετρῶντας τὸν Χρόνο, δὲν μπορεῖ νὰ παρακωλύεται ἀπὸ τοὺς μετεωρισμοὺς τοῦ Μέλους. Τὸ χέρι καθοδηγεῖ τὸ Μέλος ὡς ἄλλος Πνευματικός, ὁ ὁποῖος τηρεῖ τὴν ἀκρίβεια τῆς πίστεως καὶ δεικνύει τὸν Χριστό. Ἡ φωνὴ εἶναι ὁ «ὑποτακτικός», ἐνῶ τὸ χέρι εἶναι ὁ «Γέροντας», στὸν ὁποῖο ἡ φωνὴ ὀφείλει ἀδιαμαρτύρητη ὑπακοή. Οἱ χαμένοι Χρόνοι κάνουν τὸ Μέλος νὰ ὁμοιάζει μὲ ὑποτακτικὸ ἀνυπότακτο καὶ «θεληματάρη». Μέλος καὶ Ρυθμὸς δὲν νοοῦνται τὸ ἓνα ἄνευ τοῦ ἄλλου, ὅσο δὲ ἀρμονικότερα συνεργάζονται, τόσο ἐκλεκτότερο ἀποτέλεσμα παράγουν. Ἡ ἀρμονικὴ συνύπαρξη καὶ συνεργία τῶν δύο αὐτῶν «ἐπιμέρους» στοιχείων, γεννᾷ τὸ «ὄλον», ποὺ εἶναι αὐτὴ καθεαυτὴν ἡ Ψαλμωδία.

¹⁹ Γένεσις, β', 7.

²⁰ Πρὸς ἀποφυγὴ παρερμηνειῶν διευκρινίζω τὸ ἐπίρρημα «ἄσυνθέτως» μεταχειρίζομαι μὲ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μουσικὴ ἔννοιά του, δηλαδή, ἐνιαίως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως, ὅπως χρησιμοποιεῖται στὸν μουσικὸ ὄρο «δίτονον ἀσύνθετον», ποὺ δηλώνει τὸ ἐνιαῖο μουσικὸ διάστημα 24 κομμάτων τοῦ Ἐναρμονίου Γένους.

Τώρα στην αρχαιοτάτη ρυθμική θεωρία, την οποία ακολουθεί η Ψαλτική, στὸν λεγόμενο Τονικὸ Ρυθμό, ὁ «ἄτμητος Χρόνος» ἢ Σημεῖον ἀποτελεῖ συστατικὸ στοιχεῖο τῶν δομικῶν μονάδων τοῦ Ρυθμοῦ, ποὺ καλοῦνται Πόδες. Οἱ Πόδες εἶναι δύο εἰδῶν, 2σημοι καὶ 3σημοι: Ἐνα 2σημο «ὄλον», ἀποτελούμενο ἀπὸ δύο «ἄτμήτους Χρόνους» καὶ ἓνα 3σημο «ὄλον», συγκείμενον ἐκ τριῶν Χρόνων, τὰ ὅποια, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι δομικὲς μονάδες, μετρῶνται μὲ μία Κρούση τὸ καθένα. Αὕτῃ ἡ Κρούση, πάντοτε «ἄσυνθέτως διμερής», στὴν προκειμένη περίπτωση δεικνύει καὶ καταμετρᾷ Πόδες - ἓναν κάθε φορά - 2σήμους ἢ 3σήμους. Ἐὰν δέ, ὅπως σημείωσα προηγουμένως, ἡ «ἄσυνθέτως διμερής» Κρούση μπορεῖ νὰ τυπώνει τὸν Θεάνθρωπον Ἰησοῦν Χριστόν, ὁμορφα δύναται, νομίζω, νὰ ταιριάζει, ἐν προκειμένῳ, ἡ ἐλπιδοφόρος Κυριακὴ διαβεβαίωση, «οὗ γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.»²¹ Βεβαίως, ἐντὸς τῶν Ποδῶν ἡ χρονικὴ μονάδα δὲν καταργεῖται, δὲν ἀφανίζεται διατηρεῖ τὴν ἀξία της, τύπος οὔσα τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, τὸ ὅποιο, ὡς Εἰκόνα τοῦ Θεοῦ Λόγου, εἶναι μοναδικὸ καὶ δὲν ἀφομοιώνεται μέσα στὸν ὄχλο ἢ τὸ πλῆθος.

Ὅπως καὶ νὰ ἔχει, εἴτε γίνονται ἀποδεκτοὶ οἱ ἀνωτέρω συμβολισμοί, εἴτε ὄχι, ἀδιαμφισβήτητο γεγονὸς εἶναι, ὅτι ὅλα τὰ δομικὰ στοιχεῖα τοῦ Ρυθμοῦ (Χρόνος, Κρούση, Πόδες κ.ο.κ.) ἀποτελοῦν τὰ «ἐπιμέρους», ἐνῶ ὡς «ὄλον» δέον νοεῖσθαι αὐτὸς ὁ Ρυθμὸς ὡς ἔννοια πνοῆς / ψυχῆς τοῦ Μέλους.

«Ἐπιμέρους» τὰ Σημαδόφωνα καὶ τὰ λοιπὰ σημειογραφικὰ σύμβολα, «ὄλον» ἢ Σημειογραφία. Ἐδῶ, τώρα, μπορούμε νὰ παρατηρήσουμε πολλά. Θὰ ἀρκεσθῶ σὲ ἐπιγραμματικές, μόνον, παρατηρήσεις. Τὸ σύστημα τῆς Σημειογραφίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, παλαιὸ ἢ νέο, στενογραφικὸ ἢ ἀναλυτικό, ἀποτελεῖ, στὴν προκειμένη περίπτωση, τὸ «ὄλον». Ὅλα τὰ δομικὰ τοῦ στοιχεῖα (Μαρτυρίες ἤχων ἢ Φθόγγων, Σημαδόφωνα καὶ Συνθέσεις, Ἀργίες καὶ Συνάγματα, Χειρονομίες ἢ Ὑποστάσεις, Φθορὲς καὶ Χρόες) εἶναι, σαφῶς, τὰ «ἐπιμέρους». Οὔτε ἐδῶ, βεβαίως, λείπουν οἱ τύποι.

Τὰ Σημεῖα καὶ τὰ Σύμβολα τῆς Σημειογραφίας ἀποτελοῦν τὴν ὀπτικὴ παράσταση καὶ καταγραφὴ τοῦ Μέλους, τὴν εἰκόνα του. Ἄν τὸ σκεφθεῖ κανεῖς, ὑπάρχει καὶ ἐδῶ παραδοξότητα: Βλέπω τὸ Μέλος. Τὸ Μέλος ὡς ἦχος ἀκούεται, ἀλλά, πλέον, μὲ τὴν Σημειογραφία καὶ ὁράται. Ὁ ὀφθαλμὸς καθίσταται Συνείδησις (συνειδητοποιήσις) τοῦ Μέλους ὡς εἰκόνας. Χωρὶς τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲν παραπέμπονται ὀρθῶς πρὸς τὸν ἡγεμόνα καὶ καθο-

²¹ Ματθ., ιη', 19 - 30. «Πάλιν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἐὰν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς περὶ παντὸς πράγματος οὗ ἐὰν αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς παρὰ τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. 20 οὗ γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.»

δηγητὴ ἐγκέφαλο (= Πνευματικὸς) τὰ σήματα τῆς πορείας τοῦ Μέλους, τὰ ὁποῖα ἐκπέμπονται ἀπὸ τὰ Σημαδόφωνα. Ἡ Σημειογραφία, ἐπομένως, δημιουργεῖ τὴν «φαντασία» τοῦ Μέλους ἐντὸς τοῦ νοός μας. Παραλλήλως, δύναται νὰ μᾶς προσφέρει βαθύτατους θεολογικοὺς τύπους, ἱκανοὺς νὰ διδάξουν τὴν ἱερὰ ἱστορία καὶ τὴν θεολογία τῆς πίστεως στοὺς ἐντρυφῶντας. Ἀναλυτικότερα, κατὰ κατηγορία σημαδίων:

Ἡ Μαρτυρία τοῦ Ἦχου, ὡς ὁ Πρόδρομος τῶν σημαδίων, προετοιμάζει τὶς ὁδοὺς τοῦ Μέλους. Τὰ σύμβολα τῶν Μαρτυριῶν τῶν Φθόγγων καθοδηγοῦν τὴν κίνηση τοῦ Μέλους, ὅπως οἱ Προφῆτες (ἀρκτικὲς Μαρτυρίες) προόρισαν, οἱ Ἀπόστολοι (ἐνδιάμεσες Ἐντελεῖς Μαρτυρίες) ἐκήρυξαν, οἱ Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας (ἐνδιάμεσες Ἀτελεῖς Μαρτυρίες) ὀρθοτομοῦν καὶ καθοδηγοῦν τὸ δόγμα καὶ καθίστανται οἱ ὁδοδείκτες τῆς πίστεως. Ὅσο γιὰ τὶς Τελικὲς Μαρτυρίες, προσωπικῶς, μοῦ θυμίζουν τοὺς Προφῆτες τῶν Ἐσχάτων τῆς Ἀποκαλύψεως, οἱ ὁποῖοι ἦσαν στὴν ἀρχὴ καὶ ξαναέρχονται στὸ τέλος νὰ ὁμολογήσουν κατὰ τοῦ Ἀντιχρίστου καί, τελικῶς, νὰ μαρτυρήσουν.

Τὰ Σημαδόφωνα τῆς Νέας Μεθόδου Σημειογραφίας ἀποτελοῦν τὸν κύριο κορμὸ τοῦ ὑπερ-πολύκλαδου καὶ ὑψηλοῦ, συνάμα βαθύριζου δένδρου τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς Παρασημαντικῆς. Καὶ εἶναι μὲν γνωστὲς οἱ θεολογήσεις περὶ Σωμάτων καὶ Πνευμάτων ἐν τοῖς Σημαδοφώνοις, γι' αὐτὸ δὲν θὰ μείνω σὲ αὐτές, οὔτε στοὺς συσχετισμοὺς καὶ τὶς συνθέσεις τους ἢ τὶς κυριαρχίες καὶ τὶς ὑποταγές τους. Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε, ὅμως, νὰ ἐκφράσω κάποιες σκέψεις γιὰ τὸ πῶς αὐτὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ὠφέλημα στὴν διδασκαλία τῆς πίστεως. Πόσες φορές, ὡς διδάσκαλοι (τάχα) τῆς Ψαλτικῆς, δὲν βρεθήκαμε ἀντιμέτωποι μὲ μαθητές μας, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ὅλες τὶς προϋποθέσεις νὰ καταστοῦν ἐπαινετοὶ ἱεροψάλτες, ἀλλὰ ἔχουν κάποια ἀσθένεια στὴν πίστη (γιὰ τὴν ὁποία αὐτοὶ δὲν εὐθύνονται σχεδὸν ποτέ). Θὰ πῶ τοῦ μαθητοῦ μου: Δυσκολεύεσαι, παιδί μου, νὰ κατανοήσεις τὸ δόγμα τῆς Τριαδικότητος τοῦ Ἁγίου Θεοῦ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κατανοήσῃ ὁ νοῦς σου; Ἴσως σοῦ φαίνεται καὶ ἀδύνατον νὰ ὑπάρχει κάτι τέτοιο; Μά, γιὰ δὲς τὰ Σημαδόφωνα τῆς Ψαλτικῆς, πὺν τόσο ἀγάπησες. Δὲν εἶναι, νομίζεις, καὶ αὐτὰ τρισυπόστατα; Τί εἶναι ἡ Πεταστή, παρὰ τρισυπόστατη, ἀφοῦ, εἰς τύπον τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ, περικλείει ἐντὸς τῆς φωνῆς, χρόνον (διάρκεια) καὶ ποιότητα. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ Ὁξεῖα καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ σημάδια τῶν Φωνῶν, τὰ λεγόμενα Ποσοτικά. Ἀλλά, καὶ ἂν μοῦ πεῖς, ὅτι στὴν Νέα Μεθοδο δὲν εἶναι ὅλα τὰ Ποσοτικὰ τρισυπόστατα, καθόλου δὲν θὰ σὲ διαψεύσω, ἀλλὰ θὰ σοῦ θυμίσω, ὅτι εἶναι δισυπόστατα εἰς τύπον τοῦ Θεανθρώπου, ἢ εἰς συμβολισμόν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ προικισμένου διὰ σώματος καὶ ψυχῆς.

Καὶ ἄλλα τέτοια μπορούμε νὰ ἐπισημαίνουμε κατὰ τὴν διδακτικὴ πράξη, προκειμένου ἢ διδασκαλίᾳ τῆς Ψαλτικῆς νὰ μὴν εἶναι μόνο διδασκαλία μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ θεολογίας, νὰ καθίσταται κατήχησις πίστεως. Ἄλλο παράδειγμα: Τὰ Σώματα τῆς Σημειογραφίας εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα (Ὀλίγον, Ὁξεῖα, Πεταστή, παλαιότερα ἢ Ἀπόστροφος, τὸ Κούφισμα ἢ τὸ Πελαστὸν) καὶ δὲν εἶναι μόνον ἓνα, ὅπως πολλὰ καὶ ποικίλα εἶναι καὶ τὰ ἀνθρώπινα πρόσωπα, μὲ πολλὰ καὶ ποικίλα ἀγιοπνευματικὰ χαρίσματα. Ἐφόσον, λοιπόν, τὰ Σημαδόφωνα μπορούν νὰ σταθοῦν εἰς τύπον τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὑλικά, ἄρα καὶ θνητά, διότι ἔχουν σῶμα, τὸ ὁποῖο θνήσκει, ὅταν ὁλοκληρωθεῖ ὁ χρόνος τῆς «ζωῆς» τους. Δίνουν, τότε, τὸν τόπο τους σὲ ἄλλα Σώματα, γιὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ ἐκεῖνα ἐντὸς τῆς ἐμμελοῦς δημιουργίας καὶ νὰ κάνουν τὸν κύκλο τῆς ἐμμελοῦς «ζωῆς» τους. Ἐκαστο Σημαδόφωνο, ὅπως ὅλοι οἱ θνητοί, ἔχει μία ζωὴ, δηλαδή, διάρκεια ἐνὸς Χρόνου. Ἐνδέχεται, πάντως, ὁ βίος αὐτὸς νὰ λαμβάνει χρονικὲς παρατάσεις διὰ Χρονικῶν Σημείων, τῶν λεγομένων Ἀργιῶν, ὅπως ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου μπορεῖ νὰ λαμβάνει παρατάσεις ἀπὸ τὴν μακροθυμία τοῦ Θεοῦ μὲ ὄρο τὴν μετάνοια. Μήπως, ὅμως, δὲν μπορεῖ καὶ νὰ διακοπεῖ βιαίως ἢ ἀποτόμως ὁ θνητὸς βίος, ὅπως ἀκριβῶς ὅταν στὰ Σημαδόφωνα ἐσκήψουν καταλυτικὰ τὰ Συνάγματα (Γοργά, Δίγοργα, Τρίγοργα), δῆμιοι ἐκκόπτοντες κεφαλὰς καὶ ἄκρα, τὴν ἀρχὴ ἢ τὸ τέλος τῶν διαρκειῶν τῶν Φωνῶν; Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὑπῆρξαν καὶ ὀρισμένοι θνητοί, λίγοι - ἐλάχιστοι, οἱ ὁποῖοι εἶχαν τὸ σπουδαῖο (ἴσως καὶ τραγικὸ ἀναλόγως πῶς τὸ ἀντιλαμβάνεται κανεὶς) προνόμιο, νὰ γευθοῦν τὴν ἐμπειρία δύο ζωῶν καὶ δύο θανάτων, ὡς ὁ τριήμερος Λάζαρος, αὐτὸ δέ, σὲ σχέσιν μὲ τὰ λοιπὰ Σημαδόφωνα, θυμίζει τὴν Ὑπορροή, τῆς ὁποίας ἡ διάρκεια παρατείνεται σὲ δύο ζωὲς (= Χρόνους) καὶ μπορεῖ ἀρίστως νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς σχετικὸς τύπος. Ἐνα μόνον ἄς ληφθεῖ ὑπόψη, ὅτι τὰ Σημαδόφωνα, ὡς ἔχοντα ψυχὴ (τὸν Χρόνο), ἂν καὶ θνητά, τελικῶς καθίστανται αἰώνια...

Πολὺ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ συμβολισμὸς τῶν Μεγάλων Ὑποστάσεων τῆς παλαιᾶς στενογραφίας. Ἄν οἱ Φωνές εἶναι τύπος τῶν θνητῶν ἀνθρώπων, οἱ ἄλλως γνωστὲς ὡς Χειρονομίες, μπορεῖ νὰ ἀντιπροσωπεύουν τοὺς ἀγίους Ἀγγέλους. Αὐτὲς φανερώνουν καὶ συνάμα κρύβουν τὸ Μέλος. Ἐχουν τὸ Μέλος, ἀλλὰ τὸ φυλάσσουν κρυφὸ ἀπὸ τοὺς μὴ μυημένους, τοὺς βεβήλους καὶ ἀσεβεῖς, οἱ ὁποῖοι, γιὰ νὰ τὸ μάθουν, ὀφείλουν, πρωτίστως, νὰ ἔχουν «φόβον τοῦ Κυρίου», ἀκριβῶς ὅπως οἱ ἅγιοι Ἀγγελοι διακονοῦν, φυλάσσουν καὶ φανερώνουν τὰ μυστήρια τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ στὸν λαό Του.

Ἀντιθέτως, στὴν Νέα Μέθοδος, οἱ Χαρακτῆρες Ποιότητος, οἱ ὁποῖοι στολίζουν τὸ Μέλος, τὸ δηλούμενο μὲ τοὺς Χαρακτῆρες Ποσότητος, μπορούν

κάλλιστα νὰ προσομοιωθοῦν μὲ τὸν κτιστὸ «κόσμο» (μὲ τὴν ἔννοια τοῦ στολιδιοῦ). Ζῶα, φυτὰ καὶ λοιπὰ ἔμβια ὄντα ἔχουν δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὸν Κύριο νὰ ἐξυπηρετοῦν τὴν ἀναψυχὴ καὶ τὶς λοιπὲς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου: «Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός· οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν. 19 καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ...»²². Βεβαίως, τὰ ἐν λόγῳ δημιουργήματα ἐπλάσθησαν ἀπὸ τὸν Κύριο μὲ θνητὴ καὶ πεπερασμένη, μὴ αἰώνια φύση. Εἶναι ζῶντα, ἀλλὰ, ὅταν ὀλοκληρώσουν τὸν σκοπὸν τους, ὁδηγοῦνται μὲ τὸν θάνατόν τους στὴν ἀνυπαρξία. Ἐτσι καὶ τὰ Ποιοτικὰ (Ἄφωνα) Σημάδια, στερούμενα σώματος καὶ ψυχῆς (φωνῆς καὶ χρονικῆς διάρκειας), ἐπινοήθηκαν νὰ προστρέχουν στὴν ὑπηρεσίᾳ καὶ διακονίᾳ τῶν Ἑμφώνων. Τὰ τελευταῖα εἶναι ἀνώτερα καὶ ἀξίζουν νὰ διακονοῦνται, διότι ἔχουν ὑψιστὴ ἀποστολὴ νὰ ὑπηρετοῦν τὸν λόγο/Λόγο τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτό, ἄλλωστε, τὰ Ἄφωνα δὲν μαρτυροῦνται ἀπὸ Μαρτυρίες καί, τέλος, κατὰ κάποιον τρόπο, χάνονται.

Εἶναι, ἀκόμη, καὶ τὰ σημεῖα τῶν Φθορῶν καὶ Χροῶν. Τί νὰ ποῦμε γι' αὐτά; Ἀλλοίμονο στὸ Μέλος, ἐὰν πρὸ τέλους δὲν λυθεῖ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς φθορᾶς / Φθορᾶς του, γιὰ νὰ ἐπιστρέψει στὴν προτέρα τοῦ ἄφθορου κατάστασι, ἀναγνωρίζοντας ὅτι ὁ «ζυγὸς / Ζυγὸς τοῦ χρηστοῦ καὶ τὸ φορτίον τοῦ ἐλαφρόν ἐστιν»²³ χάνεται ἢ ἐλπίς τῆς σωτηρίας του.

Κλείνοντας καὶ τὴν ἐν λόγῳ ἐνότητα περὶ τῆς ψαλτικῆς Σημειογραφίας, ἀνακεφαλαιῶν καὶ τονίζω ὅτι αὕτη, παρὰ τὴν πολυσημεία καὶ τὴν πολυδιάσπασιν τῶν «ἐπιμέρους» στοιχείων της, στὴν πραγματικότητά ἀποτελεῖ ἓνα ἐνιαῖο, σημαντικώτατο, «ὅλον» τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης.

«Ὅλον» ἢ θεωρία τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, ὡς ἐνὸς ξεχωριστοῦ, παγκοσμίως μοναδικοῦ σὲ σύλληψιν καὶ ἀνεπανάληπτου μουσικοθεωρητικοῦ συστήματος, δημιουργημένου ἀπὸ τὴν βαθιὰ ἀγάπην, ποὺ γεννᾷ ἢ πίστιν στὸν Ἅγιον Τριαδικὸν Θεόν. «Ἐπιμέρους» ὅλες οἱ θεωρητικὲς πτυχὲς τῆς τέχνης καὶ τὰ ποικίλα θεωρητικὰ ζητήματα αὐτῆς, τὰ ὁποῖα, ὡς γνωστόν, δὲν εἶναι ὅλα

²² Γένεσις, β', 18 - 20: «Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός· οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν. 19 καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ, ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά. καὶ πᾶν ὃ ἐὰν ἐκάλεσεν αὐτὸ Ἀδὰμ ψυχὴν ζῶσαν, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ. 20 καὶ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ ὀνόματα πᾶσι τοῖς κτήνεσι καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ...»

²³ Ματθ., ια', 28 - 30: «Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ἐγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. 29 ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. 30 ὁ γὰρ ζυγός μου.»

λυμένα. Ίσως πρέπει νὰ ἀναρωτηθοῦμε: Μήπως, ἀποτελεῖ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἢ μὴ ἐπίλυση τῶν θεωρητικῶν καὶ σημειογραφικῶν ζητημάτων, ποὺ ἐκκρεμοῦν στὴν Βυζαντινὴ Μουσικὴ; Μήπως, ἡ παντοία σχολαστικὴ καὶ προσωποκεντρικὴ ἐνασχόλησή μας μὲ τὴν Ψαλτικὴ δὲν εἶναι τὸ κατ' εὐδοκίαν θέλημά Του; Μήπως, ὁ Κύριος ἀναμένει, ἡ εὐλογημένη χορεία τῶν ἱεροψαλτῶν, μουσικῶν, μουσικολογούντων, μουσικολόγων νὰ δεῖ καὶ ἀναγνωρίσει τὰ ἀνθρώπινα ὅριά της καὶ τὴν πεπερασμένη φύση της; Μήπως, ὁ Κύριος, χωρὶς νὰ μᾶς ἀποτρέπει ἀπὸ τὴν μελέτη, ἄσκηση καὶ ἔρευνα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, μᾶς παιδαγωγεῖ, προκειμένου νὰ συνειδητοποιήσουμε, ὅτι αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ εἶναι αὐτοσκοπὸς στὴν σπουδαία ἐτούτη λατρευτικὴ τέχνη, λατρευτικὴ θυσία, γιὰ τὴν ἀκρίβεια, συμφώνως πρὸς τὴν προτροπὴ Αὐτοῦ τοῦ Ἰδίου στὸ ψαλμικόν: «14 Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀπόδος τῷ Ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου· 15 καὶ ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με... 23 θυσία αἰνέσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδός, ἣ δεῖξω σοι τὸ σωτήριόν μου.»²⁴

«Ὁλον» εἶναι ὁ Χορὸς τῶν Ψαλλόντων, «ἐπιμέρους» οἱ Χοροὶ τῶν Ψαλτῶν. Ἡ δημιουργία Χορῶν Ψαλτῶν ἔχει σίγουρα τὴν βάση της στὸ πνεῦμα τῶν σοφοτάτων ρήσεων τοῦ Παροιμιαστοῦ, «ἀδελφὸς ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος ὡς πόλις ὀχυρὰ καὶ ὑψηλὴ, ἰσχύει δὲ ὥσπερ τεθεμελιωμένον βασίλειον»²⁵ καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ, «ἀγαθοὶ οἱ δύο ὑπὲρ τὸν ἕνα, οἷς ἐστὶν αὐτοῖς μισθὸς ἀγαθὸς ἐν μόχθῳ αὐτῶν· 10 ὅτι ἐὰν πέσωσιν, ὁ εἷς ἐγερεῖ τὸν μέτοχον αὐτοῦ, καὶ οὐαὶ αὐτῷ τῷ ἐνί, ὅταν πέσῃ καὶ μὴ ᾗ δεύτερος ἐγεῖραι αὐτόν. 11 καὶ γε ἐὰν κοιμηθῶσι δύο, καὶ θέρμῃ αὐτοῖς· καὶ ὁ εἷς πῶς θερμανθῇ; 12 καὶ ἐὰν ἐπικραταιωθῇ ὁ εἷς, οἱ δύο στήσονται κατέναντι αὐτοῦ, καὶ τὸ σπαρτίον τὸ ἐντρίτον οὐ ταχέως ἀπορραγήσεται.»²⁶ Χωρὶς περισσότερη πολυπραγμοσύνη ἐπισημαίνω ὅτι, ἐὰν οἱ πολλοὶ καὶ ποικίλοι Χοροὶ Ψαλτῶν ἀποτελοῦν τὰ «ἐπιμέρους», ὁ ἕνας καὶ μοναδικὰ ἐνιαῖος Χορὸς

²⁴ Ψαλμός μθ', 7 - 14 καὶ 23: «Ἄκουσον, λαός μου, καὶ λαλήσω σοι, Ἰσραήλ, καὶ διαμαρτύρομαί σοι· ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου εἰμι ἐγώ. 8 οὐκ ἐπὶ ταῖς θυσίαις σου ἐλέγξω σε, τὰ δὲ ὀλοκαυτώματά σου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός. 9 οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους. 10 ὅτι ἐμὰ ἐστὶ πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ, κτήνη ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ βόες· 11 ἔγνωκα πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὠραιότης ἀγροῦ μετ' ἐμοῦ ἐστὶν. 12 ἐὰν πεινάσω, οὐ μὴ σοι εἴπω· ἐμὴ γάρ ἐστὶν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. 13 μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίομαι; 14 θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀπόδος τῷ Ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου· 15 καὶ ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με. (διάψαλμα)... 23 θυσία αἰνέσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδός, ἣ δεῖξω αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου.»

²⁵ Παροιμῖαι, ιη', 19.

²⁶ Ἐκκλησιαστής, δ', 9 - 12.

Ψαλλόντων ὡς «Ὅλον» εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία στὴν ἐπουράνια καὶ ἐπίγεια ἄκτιστη, πάντως, διάστασή της, ἡ ὁποία, ὅπως περιέγραψα στὴν ἀρχὴ τῆς ἀνακοινώσεώς μου, ὑμνεῖ καὶ δοξάζει ἀδιαλείπτως «ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ»²⁷ τὸν Ἅγιο Τριαδικὸ Θεό.

«Ὅλον» ἡ Ψαλτικὴ Παράδοση, «ἐπιμέρους» οἱ κατὰ τόπους καὶ χρόνους ποικίλες τοπικὲς ψαλτικὲς παραδόσεις (Υψηλὴ ἢ Σχολές). Πολὺ συνοπτικά ἐὰν οἱ κατὰ περιοχὲς καὶ κατὰ διάφορες χρονικὲς φάσεις ἀναπτυχθεῖσες τοπικὲς ψαλτικὲς παραδόσεις, τὰ λεγόμενα «Υψηλὴ» ἢ Σχολές, ὁ πολυποίκιλος, πολύφυτος καὶ πολυάνθος κῆπος τῆς μουσικῆς τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, ἀποτελοῦν τὰ «ἐπιμέρους» καὶ παράπλευρα στοιχεῖα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ψαλτικῆς Παραδόσεως, αὐτὴ ἡ τελευταία, ἐνιαία καὶ μοναδικὴ στὸ σύνολό της, ἀποτελεῖ τὸ «ὅλον». Ἡ «ολότητα» αὐτῆς δὲν διασπᾶται ἀπὸ προσωπικά, τοπικά ἢ ἐθνικά χαρακτηριστικά, τὰ ὁποία μπορεῖ νὰ διαφοροποιοῦνται κατὰ τὰ δωρηθέντα ὑπὸ τοῦ Παναγίου Πνεύματος «τάλαντα» στὰ μέλη τῆς μίας, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Οὕτε, πάλι, αὐτὴ ἡ Ψαλτικὴ Παράδοση κινδυνεύει νὰ ἀλλοιωθεῖ ἀπὸ «ζιζάνια», ποὺ κακοὶ ἐργάτες σπέρνουν κατὰ τὴν διάρκεια τῆς νυκτὸς πάνω ἀπὸ τὸν ἀγαθὸ σπόρο, γιὰ τὰ ὁποία ὁ Κύριος ἔδωκε ἐντολή, «ἄφετε συναυξάνεσθαι»²⁸. Αὐτὰ θὰ ἐκπέσουν μόνα τους, θὰ παραμείνουν στὸν «ἡθμὸ» καὶ θὰ βληθοῦν ἔξω, ἡ δὲ Παράδοση, ὅχι ὡς στεῖρα ἐμμὸνῃ, ἀλλὰ ὡς ὑπακοὴ στὴν Παροιμιακὴ ἐντολή «μὴ μέταιρε ὅρια αἰῶνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου»²⁹, θὰ συνεχίσει συμπορευομένη μὲ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὰ Ἐσχάτα.

²⁷ Ἀπὸ τὴν εὐχητικὴ ἐκφώνηση τῆς Θείας Λειτουργίας: «Καὶ δὸς ἡμῖν ἐν ἐνὶ στόματι, καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζειν καὶ ἀνυμνεῖν τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά Σου, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.»

²⁸ Ματθ., ιγ', 24 - 30: «Ἄλλην παραβολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς λέγων· Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπείραντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ· 25 ἐν δὲ τῷ καθεύδειν τοὺς ἀνθρώπους ἦλθεν αὐτοῦ ὁ ἐχθρὸς καὶ ἔσπειρε ζιζάνια ἀνὰ μέσον τοῦ σίτου καὶ ἀπῆλθεν. 26 ὅτε δὲ ἐβλάστησεν ὁ χόρτος καὶ καρπὸν ἐποίησε, τότε ἐφάνη καὶ τὰ ζιζάνια. 27 προσελθόντες δὲ οἱ δοῦλοι τοῦ οἰκοδεσπότου εἶπον αὐτῷ· κύριε, οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἔσπειρας ἐν τῷ σῷ ἀγρῷ; πόθεν οὖν ἔχει ζιζάνια; 28 ὁ δὲ ἔφη αὐτοῖς· ἐχθρὸς ἄνθρωπος τοῦτο ἐποίησεν. οἱ δὲ δοῦλοι εἶπον αὐτῷ· θέλεις οὖν ἀπελθόντες συλλέξωμεν αὐτά; 29 ὁ δὲ ἔφη· οὐ, μήποτε συλλέγοντες τὰ ζιζάνια ἐκριζώσητε ἅμα αὐτοῖς τὸν σῖτον· 30 ἄφετε συναυξάνεσθαι ἀμφοτέρωθεν μέχρι τοῦ θερισμοῦ, καὶ ἐν καιρῷ τοῦ θερισμοῦ ἐρῶ τοῖς θερισταῖς· συλλέξατε πρῶτον τὰ ζιζάνια καὶ δήσατε αὐτὰ εἰς δέσμας πρὸς τὸ κατακαῦσαι αὐτά, τὸν δὲ σῖτον συναγάγετε εἰς τὴν ἀποθήκην μου.»

²⁹ Παροιμίαι, κβ', 28.

Τέλος «Όλον» ἡ Ψαλμωδία ὡς λατρευτικὸν βίωμα, «ἐπιμέρους» τὰ συστατικὰ τῆς Ψαλμωδίας στὴν λατρευτικὴ πράξη. Ἀπὸ τὴν ἕως ἐδῶ ἐξέλιξη τῆς παρούσης μελέτης, καθίσταται, νομίζω, σαφές -ἔστω ἐμμέσως-, ὅτι οἱ ὅροι Ψαλτικὴ Τέχνη καὶ Ψαλμωδία διαφοροποιοῦνται μεταξύ τους ἢ τουλάχιστον πρέπει νὰ διαφοροποιοῦνται. Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη ὡς ὅρος εἶναι στενότερος σὲ σχέση μὲ τὴν Ψαλμωδία καὶ δηλώνει τὸ ἐκκλησιαστικὸ μέλος (= ᾄσμα), ὅπως αὐτὸ ἐξελίχθηκε καὶ διαμορφώθηκε στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων ὑπὸ συγκεκριμένο κάθε φορά θεωρητικὸ καὶ σημειογραφικὸ ὑπόβαθρο. Ἡ Ψαλμωδία, ὅμως, ὡς ὅρος εἶναι εὐρύτατος. Μπορεῖ νὰ δηλώνει ἓνα φάσμα δεδομένων, ἀπὸ τὴν «κατὰ μόνας» ἢ «ἐν τοῖς κελλίοις» στιχολόγησι, ἄνευ μέλους, (ἀπλὴ ἀνάγνωσις) τῶν Ψαλμῶν ὡς ἀτομικὴ προσευχή -ὅπως πρὸ πολλοῦ ἔχει ἀποδείξει ὁ καθηγητὴς Ἀθανάσιος Βουρλῆς στὴν μελέτη του *Οἱ περὶ Ψαλμωδίας πληροφορίες τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου Νύσσης (Θεολογικὴ καὶ Μουσικολογικὴ Μελέτη)*³⁰, ἕως τὴν τέλεση ὁλόκληρων Ἀκολουθιῶν καὶ Μυστηρίων ἀπὸ σύσσωμὴ τὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα, μὲ ὅ,τι αὐτὴ ἡ τέλεσις περιλαμβάνει καὶ συνεπάγεται δηλαδή:

- α) Τὸ τυπικὸ τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, ποὺ ἀφορᾷ στὴν τάξιν καὶ στὴν σειρὰ τῶν ψαλλομένων καὶ τελετουργουμένων κατὰ τὴν τέλεσιν αὐτῶν.
- β) Τὸ τελετουργικὸ τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, ποὺ ἀφορᾷ στὶς ἱεροπραξίες καὶ τελετουργικὰς πράξεις, εὐλογήσεις, κινήσεις, εἰσόδους καὶ ἐξόδους, λιτανεύσεις καὶ ὅλο τὸ πλῆθος τῶν σχετικῶν «ἔργων», τοῦ ἱεροῦ κλήρου καὶ τῶν ψαλτῶν κατὰ τὴν τέλεσιν αὐτῶν.
- γ) Τὴν θυμίασιν καὶ τὴν κωδωνοκρουσίαν ὡς ἡχητικὸ «ὑπέδαφος» (τὸ λεγόμενον «μουσικὸ χαλὶ» ἢ, ξενικῶς, background) τοῦ τελετουργικοῦ γίνεσθαι.
- δ) Τὴν ἐμμελῆ ἀνάγνωσιν Ψαλμῶν, Προφητειῶν ἢ ἄλλων προσευχῶν.
- ε) Τὴν μυστικῶς ἀνάγνωσιν (ἐκφώνως, πάντοτε) τῶν (ἀρχ-)ἱερατικῶν εὐχῶν.
- ς) Τὴν ἐμμελῆ ἀπαγγελίαν Ἀποστολικῶν ἢ Εὐαγγελικῶν Περικοπῶν καὶ εἰδικῶν εὐχῶν ὅπως, π.χ., τὸ «Ἄσπιλε, ἀμόλυντε...», τὸ «Καὶ δὸς ἡμῖν, Δέσποτα...» κ.τ.ό.).
- ζ) Τὴν ἐμμελῆ ἐκφώνησιν δεήσεων, συναπτῶν, εἰρηνικῶν, πληρωτικῶν ἢ τῶν ἀκροτελεύτιων τῶν (ἀρχ-)ἱερατικῶν εὐχῶν καὶ τὰ ὅμοια.
- η) Τὴν Ψαλτικὴν Τέχνην ὡς μουσικὴ ἀπόδοσις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων,
- θ) Τὸ κανονάρχημα, τὸν ἄριστον τύπον καὶ ἔμπρακτὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρετῆς τῆς ὑπακοῆς στὴν Ψαλτικὴν Τέχνην.

³⁰ Στὸ βιβλίο του *Θέματα Ἱερᾶς Ψαλμωδίας*, τεύχος Α', Ἀθήνα 2000, σελ. 15 - 17.

- ι) Τὸ ἰσοκράτημα, ὡς τύπος καὶ ὑπενθύμιση ἐκείνου τοῦ «στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου Θεοῦ» τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ καὶ ὡς ὑπόμνηση τῆς ἀναγκαιότητος γιὰ σταθερὰ στάση καὶ ἐμμονή στὴν ὀρθοδοξία καὶ ὀρθοπραξία τοῦ Εὐαγγελίου.
- ια) Αὐτὴν καθαυτὴν τὴν ἱεροψαλτικὴν στάση καὶ κίνηση ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Ἀναλογίου, ὅχι αὐτὴ ποὺ ἀφορᾷ στὸ τελετουργικὸ τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν (π.χ. ψαλτικὴ συνοδεία λιτανεύσεων), ἀλλὰ τὶς παρακελευσματικὲς καὶ προτρεπτικὲς πρὸς τὸ ἐκκλησίασμα, διδακτικὲς κατ' οὐσίαν, κινήσεις τοῦ ἱεροψάλτου, ὅπως εἶναι ἡ τύπωσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τὸ ἀνεβοκατάβασμα στὸ ψαλτικὸ στασίδιον, οἱ μικρὲς ἢ μεγάλες Μετάνοιες, ἡ ἀφαίρεση ἢ ἐπανατοποθέτηση τοῦ καλπακίου καὶ ἄλλα, ποὺ πρέπει ἀπαρεγκλίτως νὰ προσέχονται καὶ νὰ τηροῦνται ἀπὸ τοὺς ἱεροψάλτες κατὰ τὶς λατρευτικὲς πράξεις.
- ιβ) Τὴν μετὰ προσοχῆς καὶ συγκεντρώσεως προσευχή, ὥστε ὅλος ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου καὶ αὐτὸ τὸ «εἶναι» του νὰ καθίσταται ἀδιάλειπτος καὶ ἀκατάπαυστος Ψαλμωδία γιὰ / πρὸς τὸν Κύριο.
- Ὅλα τὰ ἀνωτέρω -ἴσως καὶ ἄλλα ἀκόμη- ἀποτελοῦν τὰ ἐπιμέρους στοιχεῖα τῆς Ψαλμωδίας ὡς «Ὅλον», ὡς τὸ μόνο καθημερινό, «ἐν ἑσπέρα καὶ πρωὶ καὶ μεσημβρία καὶ παντὶ καιρῷ» καὶ διὰ βίου ἔργο τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ γῆς³¹, ὅταν ὅλες οἱ ὑπόλοιπες μέριμνες τῆς ὑπάρξεώς του, στὴν πραγματικότητα, ἀποτελοῦν πάρεργα.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Σεβαστοί μου, πατέρες, διδάσκαλοι καὶ καθηγητές, ἀγαπημένοι ἱεροψάλτες, ἐρευνητές, μουσικολόγοι καὶ παντὶ τρόπῳ μουσικολογοῦντες συνάδελφοι, ἀπευθυνόμενος σὲ ὁμήγυρη ὅχι ἀκραιφνῶς μουσικολογική, ἀλλὰ κυρίως καὶ ποσοτικῶς ἱεροψαλτικὴ, ἐφόσον ἔχουμε τὴν χαρὰ καὶ εὐλογία τὸ συνέδριον αὐτὸ νὰ πλαισιώνει μέγας ἀριθμὸς ψαλτικῶν χορῶν καὶ χορωδιῶν, ἀνδρικῶν καὶ γυναικείων, ἐπέλεξα τὸ παρὸν θέμα, ἐπιθυμῶντας νὰ

³¹ Ἄς προσέξουμε στὸν Προϊμιακὸ Ψαλμὸ τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἑσπερινοῦ (Ψαλμός ργ') τὸν ἐκπληκτικὸ στίχο, «Ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ (καὶ ὅχι, «ἐπὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ») καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ (καὶ ὅχι, «ἐπὶ τὰς ἐργασίας αὐτοῦ») ἕως ἑσπέρας». Ποιό εἶναι, ἀλήθεια, αὐτὸ τὸ «ἔργον» τοῦ ἀνθρώπου (σὲ Ἐνικὸ Ἀριθμό), γιὰ τὸ ὁποῖο ξυπνᾷ τὸ πρωὶ καὶ ἐξέρχεται στὸν βίον του γιὰ νὰ τὸ ἐργαστεῖ, ἂν ὅχι ἡ εὐχαριστία, ἡ ἀνύμνηση, ἡ εὐλόγησις, ἡ δοξολόγησις, ἡ ἐξομολόγησις (= ἀνύμνησις, δοξολόγησις) καὶ ἡ προσκύνησις τοῦ Ὄνόματος τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ; Δηλαδή, ἡ ἀδιάλειπτος λόγῳ καὶ ἔργῳ καὶ διανοίᾳ Ψαλμωδία τοῦ Κυρίου.

ἐξάρω μία διάσταση τῆς Ψαλτικῆς, ἡ ὁποία δὲν πρέπει στιγμὴ νὰ διαλάθει τῆς προσοχῆς μας. Ὁ θεματικὸς τίτλος τοῦ συνεδρίου, *Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη στὴ Σύγχρονη Ἐκκλησιαστικὴ καὶ Κοινωνικὴ Πραγματικότητα*, ὑπονοεῖ ὅτι τὰ δεδομένα τῆς σύγχρονης ἐκκλησιαστικῆς καὶ κοινωνικῆς πραγματικότητος ἔχουν αἰσθητῶς διαφοροποιηθεῖ ἀπὸ τὸ κοντινὸ ἢ μακρινὸ παρελθόν, ἄρα καὶ ἡ Ψαλτικὴ πρέπει νὰ βλέπεται καὶ ἀντιμετωπίζεται μὲ γνώμονα τὰ σύγχρονα αὐτὰ δεδομένα καὶ δὲν ἔχει καθόλου ἄδικο. Ἐντούτοις, ὑπάρχει ἓνα στοιχεῖο τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, τὸ ὁποῖο ὀφείλουμε νὰ τηρήσουμε παραμένον καὶ ἀναλλοίωτο, παρὰ τὶς μεταβολὲς τῆς σύγχρονης κοινωνικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς πραγματικότητος. Αὐτό, σίγουρα, δὲν εἶναι οὔτε ἡ σημειογραφία, οὔτε ἡ θεωρία, οὔτε ἡ μελοποιία, οὔτε ὅ,τι καλοῦμε «παράδοση» (ὑφολογική, μελοποιητική ἢ ἄλλη). Τὸ μόνο ποὺ πρέπει νὰ φυλαχθεῖ ὡς κόρη ὀφθαλμοῦ εἶναι ὁ ἐκκλησιαστικὸς, λατρευτικὸς καὶ προσευχητικὸς χαρακτήρας τῆς Ψαλμωδίας. Ὡς γνωστόν, ὁποιαδήποτε αὐτονόμηση ἐντὸς τοῦ Σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἀποβαίνει σὲ αἵρεση, ἄρα καὶ ἡ αὐτονόμηση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς μπορεῖ νὰ γεννᾷ (καὶ ἤδη γέννησε) ψαλτικὲς ἀποκλίσεις καὶ ἔριδες καὶ μάχας. Ἄν, ὅμως, καταχρώμεθα τὰ «μουσικὰ δικαιώματα» τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν Θεία Λατρεία Του, θὰ ὁμοιάζουμε μὲ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἀαρών, οἱ ὁποῖοι προσέφεραν θυμίαση ἀνεπιθύμητη στὸν Κύριο, μὲ «πῦρ ἀλλότριον, ὃ οὐ προσέταξε Κύριος αὐτοῖς»³² καὶ τιμωρήθηκαν αὐστηρότατα πρὸς παραδειγματισμόν.

Ἐνα δεύτερο σημεῖο, στὸ ὁποῖο στόχευε ἡ παροῦσα ἀνακοίνωση, ἦταν νὰ καταστεῖ σαφὲς ὅτι, ὁ Κύριος μεταχειρίζεται τὰ πάντα, γιὰ νὰ διδάξει τὸν ἄνθρωπο καὶ νὰ τοῦ ἀποκαλυφθεῖ, προσφέροντάς του τὶς δωρεὲς τῆς Ἀποκαλύψεώς Του, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες καὶ τὴν Ψαλμωδίαν στὴν Ἐκκλησία Του, προκειμένου ἡ Ἐκκλησία νὰ τὴν χρησιμοποιεῖ ὡς μέσον διδασκαλίας, μαθήσεως καὶ κατανοήσεως τῆς θεολογίας, δηλαδὴ ὡς μέσον κατηχήσεως καὶ καταρτίσεως τοῦ λαοῦ. Ὅμως, ἀναντιρρήτως ἰσχύει καὶ τὸ ἀντίστροφο οἱ πατερικὲς θεολογήσεις περὶ τὴν Ψαλμωδίαν καὶ οἱ ποικίλοι θεολογικοὶ συμβολισμοί, τοὺς ὁποῖους μπορεῖ νὰ ἐπισημάνει κανεὶς στὴν ἱερὰ αὐτὴ τέχνη, δύνανται νὰ καταστοῦν μέσα κατανοήσεως τῆς μουσικῆς θεωρίας τῆς καὶ τῆς μορφολογικῆς τῆς ἀναπτύξεως στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, ἢ ἀκόμη καὶ νὰ λειτουργήσουν ὡς διδακτικὸ ἐργαλεῖο καὶ βοήθημα στὴν ἀφομοίωση τῶν σημειογραφικῆς φύσεως ζητημάτων αὐτῆς.

³² Λευϊτικόν, ι', 1: «Καὶ λαβόντες οἱ δύο υἱοὶ Ἀαρών Ναδάβ καὶ Ἀβιούδ ἕκαστος τὸ πυρεῖον αὐτοῦ ἐπέθηκαν ἐπ' αὐτὸ πῦρ καὶ ἐπέβαλον ἐπ' αὐτὸ θυμίαμα καὶ προσήνεγκαν ἔναντι Κυρίου πῦρ ἀλλότριον, ὃ οὐ προσέταξε Κύριος αὐτοῖς. 2 καὶ ἐξῆλθε πῦρ παρὰ Κυρίου καὶ κατέφαγεν αὐτούς, καὶ ἀπέθανον ἔναντι Κυρίου.»

Ένα ακόμη σὲ κάθε «ὅλον» ἀπαντοῦν ὅπωςδήποτε καὶ τὰ «ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνεν» «ἐπιμέρους» δομικὰ ἢ συστατικά του στοιχεῖα. Ἐδῶ, ὅμως, ἐλλοχεύει πάντοτε κίνδυνος -δυστυχῶς, πολὺ συνήθης στὴν ψαλτικὴ κοινότητα καὶ στοὺς περὶ αὐτήν-, νὰ ἀναγάγονται τὰ «ἐπιμέρους» σὲ αὐτοσκοπὸ. Ἀλλά, τότε, ὑποβαθμίζεται ἢ δὲν ἀναγνωρίζεται ἢ -τὸ χειρότερο- διασπᾶται τελείως τὸ «ὅλον», μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπέρχονται μικρὲς μὲν, ἀλλὰ καταστροφικὲς, διαφοροποιήσεις στὸ Σῶμα τῆς Κοινότητος -αὐτό, ἃς μὴν λησμονοῦμε, ἀποτελεῖ μέρος / μέλος τοῦ Σώματος τῆς Ἐκκλησίας-, οἱ ὁποῖες ὀδηγοῦν σὲ ἐωσφορικὸν τύπου αὐτονομήσεις. Τὰ «ἐπιμέρους», ὅμως, στοιχεῖα τοῦ «ὅλου» δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὰ ποικίλα «τάλαντα» / χαρίσματα τοῦ Παναγίου Πνεύματος πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν Ἐκκλησία καί, ὡς τέτοια, συγκροτοῦν καὶ προάγουν τὴν Ἐκκλησία. Πῶς εἶναι δυνατόν, αὐτὰ νὰ ἀντιμετωπίζονται μὲ μισαλλοδοξία καὶ μικροψυχία, ἀντὶ νὰ ἀναγνωρίζονται μὲ ἀγάπη καὶ μεγαλοκαρδία ὡς ἁγιοπνευματικὲς δωρεές; Ἀποτέλεσμα καὶ καρπὸς τέτοιων ἐφάμαρτων αὐτονομήσεων εἶναι ἡ Θεία Ἐγκατάλειψις³³ καὶ ἡ Θεία Παραχώρησις διαιρέσεως, σχίσματος καὶ ἀκαταλήπτου (καὶ ψαλτικῆς) πολυγλωσσίας³⁴, μία πολυγλωσσία ἰδιαίτερος γνώριμη στὰ ἱεροψαλτικὰ πράγματα τῶν τελευταίων δεκαετιῶν.

Καὶ ἓνα τελευταῖο παρατηρῶντας τοὺς ἑαυτοὺς μας, συλλαμβανόμεθα πολλάκις κριτικοὶ καὶ ἐπικριτικοὶ ἀπέναντι στοὺς διδασκάλους καὶ πατέρες μας στὴν Ψαλτικὴ Τέχνη. Δὲν πρέπει, ὅμως, νὰ θεατρίζουμε τὰ σφάλματα αὐτῶν, στοὺς ὁποίους χρεωστοῦμε τὸ ψαλτικὸ μας «εἶναι», διότι ἐκεῖνοι ἐστεροῦντο τῶν ὑλικοτεχνικῶν ἀνέσεων καὶ διευκολύνσεων τῆς ἐποχῆς μας, ἔζησαν δὲ χρόνους σκληροὺς καὶ ἐπώδυνους. Ἄλλ' ὡς οἱ υἱοὶ τοῦ Νῶε³⁵, ἃς κινούμαστε «ὀπισθοφανῶς» γιὰ νὰ καλύπτουμε μὲ ἀγάπη τὴν ὅποια γύμνια αὐτῶν. Μὴ ἀντιμετωπίζουμε μὲ ἔπαρση τοὺς διδασκάλους καὶ πατέρες μας στὴν Ψαλτικὴ, ὁμοιάζοντες τὸν Ροβοάμ, υἱὸ τοῦ Σολομῶντος, ὁ ὁποῖος ἐξιπάζετο νὰ καυχᾶται, «ἡ μικρότης μου παχυτέρα τῆς ὀσφύος τοῦ πατρός μου»³⁶, μήποτε, «κακολογοῦντος πατέρα... σβεσθήσεται λαμπτήρ, αἱ δὲ κόραι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ὄψονται σκότος»³⁷. Ἀποφεύγοντες καὶ

³³ «Οὐ μὴ καταμείνη τὸ Πνεῦμα μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις εἰς τὸν αἰῶνα διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας.» Γένεσις, στ', 3.

³⁴ «Δεῦτε καὶ καταβάντες συγγέωμεν αὐτῶν ἐκεῖ τὴν γλῶσσαν.» Γένεσις, ια', 7.

³⁵ Γένεσις, θ', 23: «Λαβόντες Σὴμ καὶ Ἰάφεθ τὸ ἱμάτιον ἐπέθεντο ἐπὶ τὰ δύο νῶτα αὐτῶν καὶ ἐπορεύθησαν ὀπισθοφανῶς καὶ συνεκάλυψαν τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς αὐτῶν, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὀπισθοφανῶς, καὶ τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς αὐτῶν οὐκ εἶδον.»

³⁶ Βασιλειῶν Γ', ιβ', 10.

³⁷ Παροιμῖαι, κ', 20.

ματαιώνοντες τὴν σκληρότητά μας, σίγουρα θὰ ἀκούσουμε τὸν Κύριο νὰ μᾶς παρηγορεῖ: «Ἡμαρτες; ἡσύχασον πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ.»³⁸

Κ.Χ.Κ. - Βόλος, 30 Δεκεμβρίου 2016,
μνήμη τοῦ Ἁγίου Νέου Ὁσιομάρτυρος Γεδεῶνος τοῦ Καρακαλληνοῦ,
ἐκ χωρίου Κάπουρνα ἢ Κάπραινα (σημερινές Γλαφυραὶ) τοῦ Βορείου Πηλίου,
τοῦ ἐν Βελεστίνῳ Μαγνησίας μαρτυρήσαντος
καὶ ἐν Τυρνάβῳ Λαρίσης ἀθλήσαντος.

Πολυτονισμὸς καὶ διόρθωση τοῦ κειμένου τῇ 30ῇ Μαρτίου 2017,
μνήμη τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου Σιναΐτου,
τοῦ συγγραφέως τῆς «Κλίμακος».

Τῷ δὲ Κυρίῳ Χάρις

³⁸Γένεσις, δ', 7.